

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
A. Jürgenstein, J. Köpp, O. Loorits, J. Luiga,
J. Mark, J. Mägiste, A. Saareste

SISU:

- E. d. Hubel: Eesti kirjandus 1925. aastal. (Lõpp.)
I. Manninen: „Neetud madu“.
M. J. Eisen: Vahakujud ja pildid.
H. Helm: Prof. J. Köleri haud Suure-Jaani kalmistul (2 pildiga).
Üleskutse mälestuste kogumiseks dr. Philipp Karelli 100-a.
sünnipäeva puhul.
A. Raud, A. Roose, A. Raag, I. Reiman: Kirjanduslik ülevaade.
A. Kruusberg: Killud ja dokumendid (1 pildiga).
Lisaks: Koidula kirjad omakseile, 3. poogen, ja Eesti raamatute
üldnimestik 1924. a. alates.

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja praegu saada olevate
raamatute nimestik.

Peale aprillikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

EESTI

MAA · RAHVAS · KULTUUR

Haridusministeeriumi kirjastusel ja Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel ilmunud koguteos. Sisaldab 105 artiklit 88 autorilt. Teksti illustreerivad pilte ja jooniseid 304, peale selle veel 39 vinjetti ja 103 algtahte. Kõige suurem algupärane teos eesti keeles. XX + 1255 lhk. Hind kuldtrükiga nakkõites 2500 m.

Arvid Järnefelt — Isamaa.

Soome keelest tõlkinud ja eessõnaga varustanud Gustav Suits. Autori pildiga kriitpaberil. 184 lhk. Raamatu hind 200 m., kalingorkõites 360 m.

Pierre Loti — Islandi kalur.

Prantsuse keelest tõlkinud ja eessõna kirjutanud Peet Vallak. Autori pildiga. 178 lhk. Hind 200 m., kuldtrükiga kalingorkõites 360 m.

Jules Payot — Tahte kasvatamine.

Prantsuse keelest tõlkinud Alfred Koort. Tähtis teos kõigile keda enesekasvatamise küsimused huvitavad. 220 lhk. Hind 240 m. kuldtrükiga kalingorkõites 400 m.

D. N. Mamin-Sibirjak — Kangekaelne sikk.

Tõlkinud N. K., illustreerinud R. Kivit. Viis juttu lastele ja noorsoole 25 pildiga, neist 5 mitmevärvilises kivitrükis kriitpaberil. 84 lhk. Hind 150 m., ilukõites 200 m.

E. Strömgren — Astronoomilised miniatüürid.

Tõlkinud G. Peet. 13 päevapildi ja joonisega. 72 lhk. Hind 90 m., kalingorkõites 250 m.

O. Sild — Eestlaste vabaduse järkjärguline kokkuvarisemine keskajal.

56 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 210 m.

Hinnaalandus Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetele Seltsi kirjastusel ilmunud köitmata raamatute pealt 20%, kõites raamatute pealt 15%. Raha ettesaatjaile saadetakse raamatud postikuludeta kätte.

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Riia tänav 34. Telefon 6-01. Avatud üripäeviti k. 9-15.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1926

XX AASTAKÄIK

№ 6

Eesti ilukirjandus 1925.

2

Friedebert Tuglas jõudis tänava aasta alul vana-dusse, mida mehe elus pöördeajaks peetakse; kus väliste tõugeteta põhjalik ilmavaateline ümberhinnang võib alata, kus mõndagi sellest, mis senini harrastatud, tühiseks osutub ja uusi väärtusi hakatakse otsima, mis elule mõtte ja sisu annaksid. Näiteks tuletame meelde suurt murrangut Leo Tolstoi vaadetes umbes selles eas.

Tuglaselt ilmus läinud aastal novellide ja miniatüüride kogu „Hingede rändamine“. See raamat sisaldab teoseid kümnest viimasest aastast; ainult kaks on esimest korda läinud aastal avaldatud, ja nende juures tahaksin lähemalt peatuda. Need on nimelt „Androgüüni päev“ ja „Õhtu saabub“.

Need kaks pala ei tähenda küll Tuglase loomingus ega ilmavaates mingit uut suunda või uut ajajärku, aga ma julgeksin ennustada, et nad märgivad vahest ühe ajajärgu lõppu või pöördetpunkti jõudmist.

Kui Tuglasel alati on olnud suur kalduvus, stiililisele küljele loomingus pearõhku panna, selle juures detaili omaette väärtusena võttes, siis on ta siin äärmuseni jõudnud. Ta on taotelnud stiilis virtuositeeti ja seda teatud määral saavutanud. Ta on jõudnud sõnakunsti artistlikkuseni. Selle poolest võib „Androgüüni päeva“ meisterteoseks pidada.

Me ei peaks aga ühtki kirjanduslikku teost hindama, nagu seda mõned arvustajad-esteedid teevad, ainult detaili stiililise väärtuse, vaid ka selle üldise elamuse sügavuse, väärtuse ja tähtsuse järele, mis teost kannab, mis teda läbib. Ja „Androgüüni päeva“ üldelamus ei ole niisugune, mis meid suudaks haarata, mis meisse sügava mulje suudaks jätta, mis meie hinge värisema paneks, olgu rõõmus, olgu nukruses, olgu põlguses või sümpaatias.

Ta jätab meid jahedaks. Ta on vist autorigi jahedaks jätnud, — ega see muidu lõpul ei lausu:

„Mina olen väsinud teda jälgimast.“

Me imetleme stiililiste raskuste äravõitmist, me imetleme meisterlikku detaili, me imetleme vaimu sädelust, me imetleme pildikeste plastilisust. Aga see on jahe imetus, mitte suur kaasaelamine.

Et must paremini aru saadaks, et mind valesti ei mõistetak, selleks paar võrdlust.

Moodsa sinfooniamuusika alal leidub teoseid, mis oma detaili koloreerimise ja nüansseerimisega kuulajat võivad hämmastada; milles on kasutatud kõigi vanade ja moodsate riistade kõlalised iseärasused, et efekti saavutada. Ja saavutataksegi, aga üldmulje on kahvatu, üldelamus ei haara asjatundjat muusikainimest ega võhikut. Ja nimelt sellepärast, et puudub suur elamus, mis on näit. Beethoveni sinfooniates ja vähemates kompositsioonides. Ehk võtame viiulimuusika alalt näiteks Tartini kuulsat „Trillo del diavolo“ — „Kuradi trilli“ sonaadi, mis hämmastab oma käikude ja võtetega muusikameest ja võhikut. Ekslik oleks aga seda sonaati tema virtuooslikkuse pärast üheks tähtsamaks palaks viiulimuusika alal pidada.

See on suur elamus, mis on olnud „Fausti“, „Sõja ja rahu“, „Kuriteo ja karistuse“ loomisel. Ei või aga öelda, et see oli puhas esteetiline elamus.

Ei saa esteetilist elamust eraldada täiesti teistest hingeelu elementidest. Sellesse segavad endid religioosse, sotsiaalse ja eetilise elamuse elemendid. Ei ole ka kunagi kõige suuremaid kirjanduslikke teoseid loonud kirjanikud-esteedid, kes oma ala liiga valjult piiravad esteetikaga.

Sellepärast ei saa ka kitsas-esteetilist arvustust ühe teose tõelise väärtuse, tema üldmõju, tema elujõu, tema kestvuse kohta ainuõigeks pidada.

Pea isiklikult hädaohtlikuks kirjanikule ja arvustajale, kui nad püüavad puht-esteetilise alaga. Selle all kannatab kirjandus. Ta kaotab selle suure mõju, mis tal rahva hingeelu kujundamises on või olema peaks. Kirjandus ei pea rahvast kasvatama mitte ainult sõnakunsti esteetilise väärtusi hindama või teda ainult esteetiliselt kasvatama. Ta peab rahvast õpetama ka suuri elamusi elama ja suuri mõtteid mõtlema.

See kõrvalekaldumus oli paratamatu, et minu seisukohta „Androgüüni päeva“ hinnangu suhtes valesti ei mõistetak. Pean temast tähtsamaks, suuremaks ja sügavamaks „Popi

ja Huhuu'd", „Vabadus ja surma“, „Kuldset rõngast“ ja mitut teist varemalt teost Tuglase toodangust.

Oleme vist üle sellest ajast, kus ägedalt vaieldi, mis on tähtsam kunstiteoses, kas sisu või vorm, kas „mis“ või „kuidas“. Oleme kõik vist ühisel vaatekohal, et sisu ja vormi kooskõla moodustab kunstiteose. Kui aga siiski lahkavamised neis küsimusis kuuldavale tulevad, siis peaasjalikult mitmesuguse ilmasuhtumise tagajärjel. Esteetid, „puhta kunsti“ poole kaldujad, arvavad, et kirjanik ja kunstnik peab ilma võtma puhtesteetilisel, muidugi ka kirjandust ja iga teist kunsti niisama, olgu loomingus või arvustuses. Nad peavad õigeks elu võtta vaatelejatena, passiivselt; neile on vastumeelne igapäevasest elust osavõtt.

Kirjandusliku tüübina esindab seda seisukohta, seda ilmasuhtumist Felix Ormusson.

Konkreetse näite varal katsun seletada, mispoolest läheb meie, mitte-esteetide seisukoht Ormussoni ja üldse esteetide omast lahku.

Ormusson veedab suve maal, naudib seal looduse- ja armastuseluulet, aga puutub kokku ka reaalelu proosaga. Kui ta kord tuulisel päeval — juba on sügis kätte jõudnud — koju tuleb, näeb ta sauna nurga taga mähkmetesse seotud last, kes seal „pururumalat nägu“ jõllitab ja kohmetanud kätega õhus aeleb. Lapse ees istub vaevatud kassipoeg ning soendab end päikesepaistel. Seal kahmab laps kassipoja händapidi kinni, veab ta enese ligi, kuni hanna suhu saab, ja hakkab seda siis igemetega nätsitama.

Ormusson sulleb silmad „hirmu pärast“, aga näeb kinnistegi silmadega, kuidas laps kassipoega sööma hakkab, teda neelab ja neelab, kuni ainult veel kassi pea suust paistab, „... midagi hirmsat: looma pää kesk inimese nägu! Sinakas, ümmar, pungi silmiga pale ja selle keskel kassi pää roosa pärani suuga — — —“

„Mina olen pidanud mõtlema neid asju — õrna luule asemel!“ õhkab Ormusson.

Selles väikeses juhtumuses peegeldub Ormussoni kui esteedi ilmasuhtumus haruldase selgusega. Ta näeb, kuidas laps kassipoja händapidi suhu kisub, kuuleb selle „nälgind rinnast“ kisendust „abi ning halastuse järele“, aga pigistab silmad kinni ja laseb lapsel kassipoega süüa.

Esteet on külm, tema vaatleb ainult ilma, peab ebaesteetiliseks abi järele kisendajale kätt sirutada. Ja kui asi koledaks muutub, kui pilti raske vaadeldá, siis pigistab ta silmad kinni ja õhkab ainult, et saatus talle küllalt õrna luulet ei paku.

Mitte-esteet oleks kassipoja rumala lapse käest päästnud; siis poleks ka selle õudse stseeni vaatlemist olnud. Mitte-esteet oleks vahest ka ohanud, aga ainult selle üle, et säärased asjad üldse võivad sündida, mitte aga selle üle, et tema seda peab nägema. Veel vähem õhkaks mitte-esteet selle pärast, et saatus talle „õrna luulet“ ei serveeri.

Muidugi, esteetide seisukoht — mitte ilma asjade käigusse segada, ainult vaadelda — on jumalikum, mitte-esteetide seisukoht — aktiivselt ilma asjade käiku mõjutada, kus interventsioon hädapärast tarvilik, sellest mitte keelduda — inimeslikum, maisem, aga ühtlasi ka inimlikum, humaansem.

Ma arvan, nüüd on selgem, miks „Androgüüni päeva“ hindamise suhtes arvamised põhjalikult lahku võivad minna.

Tuglas on kajastanud mitmes oma varemases teoses õnnestunult revolutsiooni ja ühiskondliku võitluse aja meeleolusid. Seejuures alati tasakaalu jäänud ja ei põe nüüd ka kassiahastust, kuigi tema ammune pessimism ja skepsis näib süvenenud olevat. Ta ei kuulu nende hulka, kelles praegune reaktsiooniaeg protesti esile kutsuks. „Androgüüni päev“ on vist selle osa seltskonna meeleolu kajastus praegusel reaktsiooniajal, kes tegelikust elust, päevaküsimusist, poliitilisest ja ühiskondlikust võitlusest eemaldub ja väärtuslikumat ülesannet näeb vaimlise elu peenendamises ning esteetilises naudingus.

Miniatüür „Õhtu saabub“ on värvikas, plastiline, impressionistlik pilt lõppevast koerast Pariisi tänaval. Koera agoonia suggereerib vaatlejale kirjanikule pessimistlikke mõtteid elu kaduvusest, kõige inimese tegevuse ning püüete tühjusest ning ulatumatusest.

Ta leiab korraga kõik inimliku askelduse mõttetuna ja tahaks leida asjade „lõpulikku tuuma“; ta tahaks teada: „Mis oleme meie ise? Meie sisemine, oma sihi ja otstarvega? ... Kust kuhu, mistarvis? Või oleme määratliisama ebateadvusse, nagu see karvane kavalier oma puust daami ees? Sünnime teadvuseta, elame instinktides ja kirgedest ning sureme samuti teadvuseta —? Ja sellega on kõigel lõpp? ... mis on kasu siis mu mõtlevast ajast ning unistavast hingest? Mis jälg jääb mu tahtepingutust, mis rada energia-avaldusist?“

Muidugi võivad need küsimused meid pessimistlikuks teha, kui 19. aastasaja materialistide eeskujul nende peale ainult puhta mõistusega vastust otsime. Meie aimame aga intuitsiooniga elu sihti ja otstarvet ega tarvitse sugugi kurvameelseks jääda, kui seda matemaatilise täpsusega

vormelites avaldada ega tõestada ei suuda. Kant, kes otsusele jõudis, et me kunagi asjade tõelist tuuma teada ei saa, kes näitas, kui piiratud meie mõistus, ei olnud mitte pessimist, ei leidnud elu ega inimese tegevuse mõtetu olevat.

Veel teeb Tuglast pessimistlikuks inimese jõuetus, saamatus, tema rippuvus saatusest, looduse seadustest:

„... kõik elav, — kõik on jõuetu, saamatu, võimetu; saatuse ja looduse seaduste järele läheneb kõik ainult oma eesmärgile.“

See on mehanistlik vaade looduse ja kogu ilmakorra peale, kus kõik käib igaveste, raudsete seaduste järele, kus on ainult põhjus ja tagajärg, mille ahelat keegi ei suuda murda, sest et kellelgi pole vaba tahet.

Ma ei taha siin teisi, vastupidiseid vaateid filosoofiast tooma hakata, tuletan ainult meelde, et 20. aastasaja filosoofia kaugeltki enam ühemeelselt ei tunnusta looduse seaduste, „saatuse“ raudset paratamatust ega eita tahtevabadust. Juhin tähelepanu näit. Bergsoni „Loovale evolutsioonile“.

Ehk kui ka olla tahtevabaduse eitaja, kui olla mehanistliku ilmavaate ja determinismi pooldaja, siis nimelt ei tohiks ennast pidada jõuetuks, saamatuks, võimetuks saatuse ees, missuguseks filosoof Gangese äärest inimest peab. Kuulgem, mis ütleb selle kohta üks läänemaa filosoof:

„Saatust on küll tugev, aga inimesel on oma osa saatusest ja selle jõust; sellepärast võib ta saatusejõududele ühe saatusejõu vastu seada. Kui välisilm suure jõuga meie peale rõhub, siis näitavad meie aatomid, et nad on sama tugevast ollusest; atmosfäär vajutaks meid lömmi, kui mitte õhk meie kehas vasturõhku ei avaldaks. Toruke juuksekarva-paksusest klaasist suudab ilmamere rõhumist kanda, kui ta on veega täidetud.“

Nii paradoksaalselt kui see ka kõlab, aga see on siiski mõistetav, kui fatalist ütleb: sellepärast olen ma tugev, et ma ei ole vaba.

Sellepärast ei saa me ka jagada Tuglase melanhoolset ohet kõigi meie tegude ulatumatusest:

„Mis on saatnud korda sinu tahe, su eluenergia, su mõte ja unistus! On unustet juba nüüd sinu teod!“

Tõsi, teod ununevad kui meie teod, aga nende mõju ulatub igavikku, nii väike või suur kui tegu ka oleks. Meie ise kaome, meie nimi kustub ja ununeb, aga teod sünnitavad ikka uusi tagajärgi.

Kunstiliselt on aga Tuglase pessimism, melanhoolia ja skepsis selles miniatüüris mõjuvalt kujutatud.

Üldiselt võib öelda, et Tuglas on taandunud kaugele elust, jõudnud „Androgüüni päevas“ hädaohtliku kauguseni, jõudnud sinna, kus kunst elust eraldub, jõudnud sinna, kus teda ootab vahest „splendid isolation“.

*

Richard Rohti on alati tõmmanud instinktiivselt enese lähedale loodus ja tõugannud eemale nüüdisaja kultuur, nagu see avaldub linnaelus. Mitte mõistusega ei ole ta linnakultuuri vastaseks saanud, mitte tunnetus ja tõekspidamised ei kutsu teda „tagasi looduse juurde“, vaid instinkt, armastus looduse vastu.

Tema romaan „Üksindus“ on hüüe: eemale linnast, tagasi loodusse, tema üksindusse! ja tema „Neli juttu“ kirjeldavad meile elu looduse läheduses, ühenduses loodusega, selle elu ilu ja rõõmu.

Rohti vaade elule on üldiselt optimistlik, tahaks öelda: liigagi optimistlik. „Elu on suur ja ilus õnn!“ laseb ta „Üksinduse“ kangelasel Hellmuth Haabil hüüda. „Ole mine“ on talle „ilus“, aga mitte suurlinna käras ja rutus, mitte peenis salonges või pidusaales, mitte ärilises rühkimises, ühiskondliku uuenduse võitluses või „mõttekires“, vaid looduse vaatluses, loodusega ühes elamises ja töötamises looduses.

Rohti suhtumus loodusega on intiimne, vahenditum ja südamlikum kui vahest kellelgi teisel meie kirjanikest ja luuletajaist. Teistele on loodus ikkagi enam kirjeldusemeeks, kunstilise ekspluateerimise objektiks kui sügava elamuse saamiseks elamuse enese pärast. Roht saab aga loodusest tõsiselt vaimustatuks, see ei ärata temas refleksioone ega võrdlusi. Ta ei kirjelda loodust tema vormide ja värvide detailides, ta ei personifitseeri teda ega otsi temast sümboleid, vaid annab igast asjast ta meeleolulise kajastuse.

Tema hing on, nagu Aida Juhanil („Viimane kevad“), „täis imetlust ja aukartust elu ja elutaguste suuruste ees“. Aga teda ei vaeva elutaguse müsteeriumi saladus, vaid ta lepib lapseliku, aukartiliku konstateerimisega:

„Jummal, Jummal, su imeteo omima suure!“

Olles vaimustatud looduse ilust järeldab Roht:

„Õnn ei ole mitte inimesis, vaid kohisevate puie all, metsjärve kaldal.“

Igatsusest idüllil järele looduses on tekkinud romaan „Üksindus“. Noormees Hellmuth Haab, kes küll linnas

kasvanud, aga linnast rikkumata jäänud, peab meile selle igatsuse ja selle idüllilise elu kehastajaks olema; peab meile selle elu veetlevust ja ilu tõestama. Tema läbi tahab kirjanik meid tagasi looduse juurde kutsuda, tema läbi meis põlgust tekitada linna „Paabeli askelduse ja kära“ vastu, äri ja salongi vastu, rahunemise ja rühkimise vastu.

„Prohvetina“ sammub Hellmuth Haab meist mööda ja ütleb uhkelt:

„Ma lähen teist mööda kui viletsaist mardikaist ja tunnen end suurena kui gigant.“

Aga kirjaniku inspiratsioon „Üksinduse“ peakuju ja üldpildi loomisel ei ole vastanud tema vaimustusele looduse ja üksinduse ilust. Tal pole korda läinud meile üksinduse giganti näidata kehastatuna, kelle eeskujul me linnakultuuri tolmu oma jalult raputaksime ja emakese looduse rüppe siirduksime. Seda on realistlikus vormis vist võimatugi näidata, sest et see on reaal-elus võimatu. Romantilises romaanis, kus tõelisusest pole tarvis kinni pidada, võiks see ehk kuidagi kujutatav olla. Roht on aga ikkagi realistliku romaani annud, ainult mõnes peatükis romantismi kaldudes. Peategelane Hellmuth Haab on loomult romantik, tegeliku eluga, reaaloodega kokku põrgates purunevad tema illusioonid, ja me ei saagi näha, kuidas üksinduse ideaal nüüdisajal teostatav, või me veendumine vastupidises: et see tõelisuses üldse teostatav pole, ja vist kirjanduseski mitte.

Ja teisiti ei võigi see olla. Kui palju on meil metsi ja metsajärvi, et meie kõik linnadest sinna võiksime asuda ja enestele onnikesed ehitada! Mitte tagasi ei tule meil pöörduda, et kultuuri ja eriti linnakultuuri pahedest pääseda, vaid edasi peame minema, läbi linnast ja tema kultuurist, võites tema väärnähtused, vabastades end kõigest ülearus-est. Tõsi, me oleme praegu enamasti kultuuri orjad, aga meil ei tule tema eest põgeneda, vaid võideldes tema isandaks saada.

Rohti iseloomus ega andes ei ole selle võitluse kujutamine. Temal õnnestub kõige paremini lihtsate maa-inimeste looduselähedase elu kujutus. Või ka „oma toa, oma loa“ loomine Kurgsoo ääres. Selle looduselähedase elu idealiseerimise kaldumus on aga tema loomingu suuremaks kunstiliseks hädaohuks.

Politiiliselt on Roht alati kaldunud alalhoidlikkuse poole. Nii ei ole ta „Üksinduses“ sugugi rahul uue, tõusva asunikkudeklassiga, kes aina riigilt toetust nurub. Sellele seatakse vastu vana pärisperemees, kes oma vaevaga,

ainult oma kätetööga, ilma iga välise toetuseta maatüki viljakandjaks teinud, majad ehitanud ja hulga lapsi kasvatanud.

Huvitav, et ka Visnapuu, nagu Rohtki, linna, eriti suurlinna vastu eitava seisukoha võtab. „Ränikivi“-nimelises luuletuses ütleb ta Berliini muljetest kõneldes:

„Linn-elläi, peletis ning sõõras
sööb kõik, sööb kõik ning surma sõõratab.
Taas tuleb inimene väljult uus,
täis punast verd kui oblikas on mahla,
saab uueks söödaks linnatõura suus,
kui rohi ablastakse, tõstet mis on kahla.
Söö, Linn! söö, Tõuras! selleks sulle maa!
Söö, peletis! söö, surma sõõrata!
Maa sinu laut, su karjamaa, su põld ning niit.“

*

Peet Vallak'ult ilmusid läinud aastal kaks esimest novellide kogu: „Must rist“ ja „Epp Pillarpardi Punjaba potitehas“.

Vallaku ala on väikeste inimeste igapäevase elu enam-vähem realistlik kirjeldus. Teda ei huvita inimene sotsiaalse olemusena, teda ei huvita elu kui areng, ta ei katsugi elu mõtestada. Tema tegelased ei ole teadlikud, elu on neile kui pimesikumäng, kus neid instinktid liigutavad. Inimene Vallaku novellides on enamasti halb; on tige, õel, kättemaksuhimuline, vaevab ja piinab teisi mõttetult; paremal juhul on inimene tal lollakas või koomiline.

Üldine meeolu on pessimistlik, kuigi kirjanik traagikast alati hoidub.

Vallak armastab peaasjalikult inimest vaadelda ja selleks on tal terav tähelepanu-anne.

Tema novellide peamiseks puuduseks on see, et ta pole suutnud elu mõtestada, et ta võtab seda anekdoodiliselt.

*

Liisa Perandi, algaja naiskirjanik, aga vist mitte aastate poolest noor, on kogu novelle pealkirja all „Vaba naine“ avaldanud, millest arvustus ei saa tähele pane mata mööda minna, kuigi need novellid kunstilise väärtuse poolest näit. Peet Vallaku omadest taha jäävad. Nende stiil on liiga abstraktne, jooned, milledega tegelasi kujutatakse, kahvatud ja šabloonilised. Puudub värskus ja omapärasus. Aga sündmustiku ja hingeelulise arengu poolest ei ole need novellid huvita.

Perandi piirdub mehe ja naise suhte probleemiga. Teda huvitab nimelt mehe ja naise vahekord abielus. Ta

leiab, et abielu pole muud kui teineteise piinamine, kus peajasjalikult mees ülekohtu teeb, kuigi sagedasti tahtmata, paratamata. Aga nainegi ei ole abieluks kõlvuline, ta kutsub välja ülekohtu mehe poolt. Või ei ole abieluvorm kummaligi kõlvuline? Aga Perandi võtab skeptiliselt ka vabaabielu instituuti. Ta on tunnistaja, on kaebaja, on süüdistaja, aga mitte kohtumõistja.

*

Ma jõuan lõpule. On veel hulk ilukirjanduslikke teoseid, mis läinud aastal trügis ilmunud, aga need ei ütle meile ei ideede, meeleolude ega esteetiliste väärtuste poolest palju, neist võime mõõda minna. Palju on katsetatud, vähe on korda läinud, palju otsitud, vähe leitud, nagu see on ikka kõiges inimlikus tegevuses. Tõsiselt suuri teoseid ilmub suurtelgi rahvastel võrdlemisi harva, kuidas võiksime nõuda, et meil, miljonilisel rahval, iga aasta ilmuks mõni seesugune.

Kui ma ka nimetasin praegust ajajärku reaktsiooniajaks, ja selleks ta jääb vist kauemaks, siis ei karda ma ometi, et meil tagasikiskumine nõnda kaugele võiks minna, et halvaks kirjanduslikku loomingut, et aktiivsemad kirjanikud reaktsiooninähtuste vastu protesteerides langeksid poliitilisse päevakajastusse, passiivsemad aga elust liiga kaugele estetismi tõmbuksid. Meie, kirjanikkude oma asi on neist äärmusist hoiduda.

*

Praegune ajajärk, pärast ilmasõda ja revolutsioone, on ilmavaadete võitluse ja ümberhinnangute aeg. Nagu tuuled puhuvad need vaated igast ilmakaarest meie peale, tekitavad siin pööriseid, sünnitavad elamusi, kisuivad meid kaasa. Kas peame endid nende vaimliste tuulte eest rahvuslikku ja kodusesse koopasse kaevama, endid iga tuuletõmbe eest hoidma? Ma arvan, Visnapuu kajastab kõigi meie hinge, kui ta „Edesrinnas“ hüüab:

„Avage maailm! Hõi, karupojad!
ilma lõppu laiuvaid vesiteid!“

Meil ei tarvitse eksimist karta, sest seesama laulik ütleb:

„Rünnaku rada osutab veri.“

Meid kõiki peab juhtima see, mis me vanemailt, kodust kaasa võtnud, mida Visnapuu teises kohas väljendab teise sümboliga:

„Üits ränikivi jäi mu kuvve tasku,
mul poisiksel, kui lõppes lingulask,
all Tõoraste ja kaugel Kambja.“

Kui teda ilmalinna keerises ahastus valdab, kui ta eneselt küsib: „kuhu lähen siit?“, siis lohutab teda see talisman:

„Käen pigistan üht väikest ränikildu,
mis tasku jäi, kui lõppes lingupild.“

Kui meid vöörad, vastastikku põrkavad ilmavaadete ja ühiskondlikkude elamuste tormid pillutavad, kui me kardame endid neis käduvat, siis lohutagem endid ka talismaniga, mis Tõõraste alt, või kus kellegi kodu, kaasa võetud:

„Võib elu veel mind siia, sinna pildu,
Mul kaasas noorusest üits ränikild!“

(Lõpp.)

Ed. Hubel.

„Neelatud madu“.

I.

„Marahva Näddala-Leht“ 1822, lhk. 262 — 263:
kirjutab:

„Parisi linnast, Prantsuse maalt, antakse teada, et üks tallopoja mees, kes jo wiis aastad, suurt wallu ommas kõhhus olli tundnud, ja sedda mällestas, et marjadega üht pissikest ussikest koggemata olli allaneland, ning et sest ajast se wallu temma sees olli hakkand, ja päwast päwani suremaks läinud, nenda et ta tedda ennem ei šuutnud kannatada. Tundis inimene ennese sees üht ellajat likuwad, ja tedda ajast ajani suremaks minnewad, ja kangemaste, ja raskema walluga ennast temma sees pöörwad. Kaebas sedda hädda kõigile; agga panniwad tohtrid ja muud innimesed sedda naeruks; anti temmale paljogi rohtu sisse; agga ei tundnud sest mitte kergitust, muud kui agga weel suremad waewa. Wöttis siis inimene nõuks, kohhe pärrast Suiste-pühhi Parisi linna, kunninga laatsareti minna, kus wägga targad ja kawwalad tohtrid ja wälskärid, et neid palluda, tedda lahti wötta ja wadata, mis ellajas se temma sees pididi ollema, mis tedda õed ja päwa waewas; ja ütles: minno ellust polle ommetige ühtigi; kui siis surren; siis surren; ja saan ommast pinast lahti: — agga ehk Jummal

armust saab aitama, et targa rahwa abbiga peasen, ja omma endist terwist jälle kätte saan.

Tohter Richerand katsus ja kulas inimest ja temma luggu targaste ärra, ja tundis tõeste temmal ellaja sees ollewad; leikas siis seal kohhas, kus seda tundis likuwad, pole waaksa pitkalt temma kõhtu lahti; ja pistis ka kohhe us pead wälja, mis ta jälle ussinaste taggasi ja sisse tõmbas: agga ei antud ellajale aega; waid tõmmati seälsammas paigas wälja. Se olli üks maddu, mis poolkolmat jalga pitk, ja pooltoist tolli keskpaigast paks olli; mis pärrast, kui olli wälja tõmmatud, weel kuuskümmend tundi ellas. Tedda pandi piritusse, et kunninga laatsareti kunstkambris hoietawaks ja näidetawaks peab seisma. Inimene issi on kül weel tohtri al, agga jo terweks samas; ja ütlewad tohtrid, et näddalad kaks ehk kolm, enne Mihklid, priske ja terwe laatsaretist koddo saab minnema.“

Huwitav on meile selles jutustuses see lapsik usk, et väikesest ussikesest, mis inimene kogemata neelanud, tema sees pikema aja jooksul kasvab suur madu. Meile jutustatakse sellest asjast nagu tõesti sündinud loost, mille eest isegi üks Pariisi targematest arstidest oma nimega pannakse vastutama.

Meie asi ei ole arutada, missuguse patoloogilise nähtusega siin on olnud tegemist¹⁾. Praegune arstiteadus igitahes — muidugi mõista — ei tunne sääraseid parasiite inimesel. Meid huwitab asi rahvaluule, rahvaomase füsioloogia seisukohast. Sest seesamane arvamine on liht-rahva hulgas olnud laiali ja üldiselt tuttav. Mitte ainult nõelussist, vaid ka mõnedest muudest loomadest on arvatud, et need, inimese sisikonda jõudnud, võivad ikka edasi elada, areneda ja kaswada, sünnitades seejuures inimesele suurt valu.

See, kes „Maarahva Nädalalehele“ ülaltoodud jutu kirjutab, jätkab edasi:

„Sedda olleme kül issi omma silmiga näinud, et üks kümne aastane tüdrukukene kaks sissa-

1) Kord saadi Soomes lehma seest „nõeluss“ wälja. See saadeti Helsingisse uurimiseks. Ajalche teatel olevat see olnud hingetoru-põletiku tagajärjel tekkinud liimanaha-kaswaja.

liku välja oksendas, tõine vähem, tõine surem“. Põhjuseks seal ei olevat ärategemine, vaid see, et „inimene konna ehk sissaliko munnakesi on juhtunud weega allanelama, ja ennese sisse joma; nendasammoti, kuidas se Prantsuse ma tallopoeg marjadega ussikest olli juhtunud allanelama, mis pärrast temma sees sureks ussiks kaswis“¹⁾).

Selle seletuse järgi võib siis konna või sissaliku munakestest inimesele elajas sisse tekkida. Inimene on ise, kuigi teadmata, selles süüdi. Peale selle on Eestist teateid, et ka teine inimene võib teisele elaja sisse kasvama panna, kas ussi, konna, sissaliku või isegi hiire. See sünnib nii, et see, kes sellist nõiatempu tahab ette võtta, tapab selle looma, missugust ta tahab teisele sünnitada, paneb selle looma korjusesse odraiva või herne kasvama ja kui see valmis kasvanud, hõõrub viljaterad või herved jahuks, segab viina sisse ja annab asjaomasele isikule juua. On see täh. napsi võtnud, hakkab elajas tema sees kasvama ja teeb suurt valu. Oleks siis hea, enne kui ta liiga suureks kasvab, oksendusrohtu võtta, — siis on veel lootust loomast vabaneda²⁾. Prof. Eisen on pööranud mu tähelepanu selle peale, et ka nõiaprotsessides Eestis 17. aastasaja alul tuleb ette süüdistusi, et keegi olla nõiduse abil teisele inimesele elajaid sisse teinud (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands 1878; Winkler, Hexenprozesse).

Kuid peatume parema meelega selle teisendi juures, mille järgi looma idu k o g e m a t a inimesse satub. Soomest, eriti Ida-Soomest on meil terve hulk sellekohaseid teateid, suurem osa neist allakirjutanu omad ülestähendused³⁾.

Harilikult satub elajas soomlastel inimesse ojadest, loikudest, soodest ja muudest seisvatest veekogudest joomise puhul. Luuakse kõige fantastilisemaid kujutusi; räägitakse nendest nagu nähtud asjadest. Ühel olevat olnud elajas sees, kes aetud välja, muti suurune (Liperi), ühel teisel olnud nagu sitasitikas (Pielisjärvi), kolmandal lihtsalt „suure peaga loom“ (Liperi). Kui seda elajat ära ei saa

1) Mr. Näd. leht 1822, lk. 264.

2) Dr. H u r d a teadetel Pärnu-Jakobi, Saarde, Türi, Suure-Jaani, Hanila ja Kuusalu kihelkonnast.

3) Need teated, mille korjajat siin eraldi ei ole märgitud, on mu omad ülestähendused Liperi, Eno, Ilomantsi, Pielisjärvi ja Kuopio kihelkonnast.

ajada, on surm käes (Ilomantsi). Kuigi mitte surm ei peaks tulema, siiski on igatahes hirmus suur valu. Elajas sööb inimese süvajuuri, närib süvakäbi (Aunus)¹⁾.

Sagedasti teab jutustaja täpsamini ütelda, mis loom on küsimuses. Ühele tütarlapsele oli „ussi seeme“ läinud sisse. Sellest oli kasvanud suur nõeluss, mis oli söönud tüdruku sisikonna katki, nii et tüdruk oli ära surnud (Ilomantsi). Õige hädaohtlik loomake olevat veeputukas nimega vesikiuru või lihtsalt kiuru (Kuopio, Eno, Ilomantsi). Satub see inimese kõhtu, kasvab sellest paha elajas (Eno, Ilomantsi) või sellest sigib suur hulk väikesi valgeid ussikesi, mis söövad inimese toidu ära, nii et inimene ikka jääb kõhnaks (Kuopio).

Naiivsus, mis neis arvamistes avaldub, kulmineerub ühe vanamehe jutustustes Eno kihelkonnast. Pean ette ütleva: mäletan seda vanakest õige elavalt, näen ta poolpimedaid silmi ja tõsist nägu, kui ta mulle jutustas, ja sellepärast olen kindel, et ta ise ei kahelnud vähematki selles, mida ta mulle edasi andis.

Ta jutustas nii: Kui juhtub, et kiuru läheb inimesele sisse, siis sünnib sellest kõhtu paha elajas. See kasvavat kaunis suureks ja lõikavat nagu tea mis seal kõhus. Üks mees, kellele kiuru oli sisse sattunud, oli saanud selle ära ajada. See oli olnud suur nagu orav ja selle taoline. Oli siis kuuse otsa sibanud. Mees oli ta sealt maha lasknud ja viinud tohtrile, kes oli looma uurinud ja ütelnud, et see olevat alguse saanud veekiurust.

Nagu kiuru, on kardetav ka punane ümmarik veeputukas veenhärkä, kellest samuti võivat suur elajas inimese sees areeda (Kuopio).

Lihtsüdameline laane elanik usub ka kala kohta seda sama, mis ussidest ja putukatest: ühel pojalt olnud kõhus särg. See olevat sinna kalamarjast kasvanud. Särg olla poisil Sortavala haigemajas välja opereeritud (Ilomantsi).

Kõik senised teated olid pärit Ida-Soomest, üks Aunusest. Üle terve Soome on tehtud ülestähendusi konna kohta, mis niisamuti võivat inimese sisikonda oma korteriks pidada. Nii oli ühel Karjala mehel konn kõhus. Ta pitsitas selle käega surnuks, kuid konn sai ometi enne suremist jalgadega niivõrt rebida, et mees mitu aastat pärast oli kõhust haige (Eno). Konn satub inimese kehasse kas pisikese pojana või kuduna. Räägitakse ka juhtu-

1) „Ne gor'aks tullah ihmisel, syvänjuurie syyväh siellä, syvänkäbyö purrah“.

mustest, kus konni olnud inimese sees suurel hulgal. Ühel mehel olnud neid palju. Ta oli võõrsil käies joonud kohvi ja leidnud tassi põhjast inetu söödiku; sellest oli süda läinud tal halvaks, ta oli hakanud kangesti oksendama, kus ka konnad kõik ta seest välja pursatanud (Eno). Aunuses olevat ühe ristiinimese seest kord tulnud konni nii palju välja, et põrand neid täis kihanud. Ühel Viena-Karjala tüdrukul olnud konn kõhus kolm aastat¹⁾.

Nagu öeldud, on konna kohta teateid üle Soome, siis mitte ainult idast, vaid ka läänest. Ka Lääne-Soomes arvatakse, et inimene võib konnapoja kogemata alla juua. See hakkab inimese sees kasvama ja võib saada talle kardetavaks „üürnikuks“. Elajat katsutakse välja sundida kangete ainete abil, mis ajavad oksele. Konn inimese kõhus võivat isegi krooksuda²⁾.

Sellele primitiivsele arusaamisele, mis siin kirjeldatud arvamistes peegeldub, ei näi isegi ebaorganilise looduse ja inimese vahel olevat ülepääsemata piiri. Aunuses hoiatas keegi, et ei tohiks samblavett juua, — sisikond hakkavat sammalt kasvatama.

Lähme aga edasi. See algeline loodusteaduslik vaade, millega oleme tutvunud, on loodusteaduse seisukohast vaadates iseenesest mõistetav ja ligidane. Sellepärast leiamegi seda mitmel pool erirahvail.

Näiteks usuvad laplased: väike putukas ruovddegoppa³⁾ elab, inimese kehasse jõudnud, edasi ja surmab lõpuks inimese, kui teda ei mõisteta ära ajada. Edasi võivat konnakudu joomise puhul inimese sisse sattuda, kus kasvavat sellest suur konn, kes isegi häälitseb. Seda püütakse välja ajada oksendamise teel⁴⁾. Qvigstad mainib veeputukat nimega ruoddegaranas. See satub mõnikord joomise teel inimese sisse; seal on tal soe olla, ja ta hakkab kasvama. Ta imeb inimese verd, toidab end sellega. Ta häälitseb nii, et ka teised inimesed võivad seda kuulda. Inimese kere tursub. Kui tõuseb kellelgi viha vesi suhu (pyrosis), on kombeks öelda: ruovddegaranas fallehi su, 'putukas on tal kallal'. Et seda looma inimese seest lahkuma sundida, antakse haigele juua sooja

1) Suom. Kirj. Seura, Paulaharju 4901, Vuonninen.

2) Suom. Muinaism. Yhd., Vastused küsimuskavale arstimisviisidest: Leivo, lk. 7 (Nousiainen), Marjanen, lk. 15 (Maaria), Numminen, lk. 8—9 (Uusikirkko), Kallio, lk. 7 (Kokemäki).

3) „Løbelille“, vandkalv. Seda nimetust tarvitavad laplased mitme veeputuka kohta.

4) Turi, Muittalus samid birra, lk. 189.

põdraverd¹⁾. Et ära hoida igasuguseid hädaohtlikke putukaid joomise korral suhu tulemast, tarvitasiid laplased linnu sääreluust tehtud joogipilli²⁾.

Ka venelastele ei näi küsimusesolev vaateviis olevat võõras. Nagu eestlased, on ka venelased uskunud, et nõid võib inimesele joogi sees anda „deemoni“, mis muutub inimese kõhus ussiks, konnaks või hiireks, imeb inimese verd, rebib sooli ja maksa, lõhub kõhtu ja viib lõpuks oma ohvri hauda³⁾. Kuid on teateid ka kujutatud juhtumustest, kus haiguseidu on kogemata sisse lipsanud. Nii arvavad Arhangeeli kubermangu (Senkurski ujezdi) venelased: inimestele võivat tekkida sisse nõelusse ja konni jne. Nõelussid ja konnad tekkivat seisva vee joomise tagajärjel.⁴⁾

Lääne poole pilku heites leiame samasuguseid käsitusi germaani tõugu rahvastel. Ühes taani variandis hoia-tatakse: ei tohiks lombist juua, sest seesugustes kohtades elutsevad kardetavad loomakesed, mis, kui nad inimese kereisse jõudnud, arenevad ja kasvavad⁵⁾. Wuttike teatel kujutasid ka sakslased (Oldenburg) nõelussi inimese sisekonnas. Selle võib nõiduda sisse keegi teine inimene, kuid see võib areneda ka munast, mis joogivee sees on juhtunud suust alla pääsema⁶⁾.

Võime lõpuks tuua paralleele ka looduserahvailt. Nii usuvad Uue-Ginea paapuaad: nõeluss võivat joogivee sees inimese sisse sattuda. Sedamööda kui loom kasvab, paisub inimese kere. Lõpuks järgneb surm, kui elajat välja ei ole saadud⁷⁾. Goldid jutustasid mehest, kes sõi kilpkonna muna; sellest arenes temale kõhtu kilpkonn, mis näris mehe sisikonda, kuni mees koledat piina kannatades ära suri⁸⁾.

Ei ole vist vaja enam seletusi, et meil siin on tegemist üldinimliku vaateviisiga, mis on omane ja ühine looduse-lapsele ja muistse aja lihtinimesele. Seitsmest peatükist on veel järel teine lugu, mille sisuks on nõeluss ja mõned teised loomad, mis inimese magades võivat temale suu kaudu sisse tungida ja inimese sees omale olukoha võtta.

1) Qvigstad, Lapp. Aberglaube, lk. 58.

2) Turi, lk. 189; Demant-Hatt, Med lapperne i højfeldet, lk. 201.

3) Afanasjev, Поэтическія возрѣнія III, lk. 519—520.

4) Jefimenko, Mat. по этн. русск. нас. Арх. губ., lk. 203; Этн. обозрѣніе IX, lk. 144.

5) Kristensen, Danske sagn II, lk. 225—226.

6) Wuttke, Der deutsche Volksabergl., lk. 116.

7) Landtman, The folk-tales of the Kivai Papuans, lk. 454—455.

8) Этн. Обозрѣніе XXXIV, lk. 138.

II.

Usk, et nõeluss võib unes magava inimese suust sisse hiilida, on üldine mitmel rahval.

Eestlaste kohta olen teinud ainult mõningad ülestähendused dr. Hurda kogudest. Soome rahvaluule-korjandusi on mul tulnud rohkem lehitseda ja olen sealjuures märkinud üles mitukümmend teisendit.

Nõeluss hiilib inimesele sisse väljas lageda taeva all magamise ajal. On mõned teated, mille järgi nõid või vihamees „saadab“ ussi teisele sisse, kuid see pole harilik. Üldse tuleb uss saatmata, omapead.

Sel ajal, kui uss kaelast läbi libiseb, unistab inimene, et ta joob külma vett. See kujutus on väga üldine Soomes, ja isegi Aunuses kirjeldati seda asja nõnda. Üldine on ka arvamine, et uss käib sees rohkem kordi, enne kui sinna lõplikult jääb. Põhjuseks arvatakse olevat: uss tahab puhastada oma uue elukoha enne sinna asumist. Kui ta esimesi kordi tuleb välja, on ta üleni roojas. Ta püherdab enese puhtaks ja läheb jälle sisse. On ta nii küllalt mitu korda käinud, jääb ta lõpuks sisse. Sagedail juhtumustel räägitakse kolmest korrast. On ta kaks korda käinud, ei tohiks ta enam kolmandat korda sisse pääseda. Üle terve Soome on levinud jutt, mille järgi kopsuhaige (sulkuinen, ahdashenkinen, rintatautinen jne.) inimene on saanud terveks selle läbi, et uss roomanud kaks korda ta sisse ja puhastanud ta tatist ja limast ära. Teised inimesed on näinud terve loo ja takistanud roomajat veel kolmandat korda sisse minemast.

Tubakat kartvat uss. Inimesele, kes suitsetab või „lõuakäkki“ suus peab, uss ei tulevat¹⁾. Eriti rinnalapsele tikuvad uss kallale, armastavat nimelt väga rinnapiima. Aga kui lapsele hälli pannakse isa piip, siis püsib madu lapsest eemal (Kuopio, Juva).

Sel korral, kui madu on pikemaks ajaks sisse jäänud, järgneb surm. Inimene, kelle sees säärane söödik elutseb, on ikka valge näoga (Porvoo). Ühe teate järele tuleb uss peale surma inimese kehast välja ja leitakse matusel surnu kirstu lahti tehes surnu rindade pealt (Kroonlinn, Hurt III 22, 515, nr. I).

Abinõusid ussi väljasaatmiseks on erisuguseid. Kõige üldisem viis on avatella teda piimaga. Haige seab enda kummuli. Ida-Soomes seatakse ta kõhuli saunalavale. Suu alla pannakse anum täis rõõska piima, mille aur meelitab

1) Aspelin, Käärmeet vanhan kansan käsityksessä, lk. 105.

looma välja. See meelitamisviis on tuttav ka Aunuses ja Eestis (Tarvastu, Hurt II 66, 664, nr. 61).

Radikaalsem võte kui pikutamine on haige jalgupidi riputamine. Ta köidetakse toa laest alla rippuma. Suu kohal allpool on jälle piimanõu, harvemini anum keeva, aurava veega. Soomest on mul jälle teateid ohtralt, läänest idapiirini. Ka Eestis on haige rippumapanek tuttav. Kord riputatud Soomes ühte tüdrukut niikaua, et ta ära surnud (Tuusula).

Teine, natuke inimlikum viis on kõita haigele puusade ümber kõis. Mõnikord juhiti see kõis õrre pealt läbi. Kui nüüd uss oli välja pugunud, tõmbasid teised inimesed haige kõitpidi sellest kohast kaugemale.

Aunuses arvatakse, et uss ahnitseb vabarnaid ja tuleb inimese seest välja vabarnatele. Eestis (Tarvastu) „tulevat uss maasikmarjade peale“.

Mitte ainult avatelles, vaid ka sundides võivat inimest ussist vabastada. Soomes tarvitatud selleks uriini, kas hobuse (Tammela, Nousiainen) või inimese oma (Eno). Seega uss kas sureb ära või tuleb välja. Eestiski on hobuse kusi olnud rohuks, mis ajab ussi „kohe välja“ (Kose, Hurt III 23, 627, nr. 15). Arusaadav, et ka tubakas mõjub hästi, sest uss kardab ju seda ainet, nagu eespool mainisime.

On uss välja saadud, tuleb see muidugi ära tappa. Vermlandi soomlastest jutustab Axelson huvitava loo, kuidas ussi inimese seest tubakaveega välja sunniti: eit, suured kitsenahast tubinitsad käes, ootab kepiga, kunas uss välja ilmuks, et saaks sellele pihta anda.

Soome rootslased usuvad, et uss, kui ta on väljal pikutava inimese ligidal, võib teda unele uinutada. Siis hiilib ta inimese suust sisse, tuleb aga kolm korda tagasi, kuivatab ja puhastab ennast rohul. Kui uss sisse roomab, on inimesel tunne, nagu jooks ta külma vett. Kopsuhaiged inimesed olla paranenud ussi läbi¹⁾. Välja saab ussi, kui inimene pannakse ülevalt alla rippuma, piimanõu kohale!

Nagu näha, vastavad need teated soomlaste ja eestlaste arvamistele.

Kuid usk, et nõeluss võib magaja suust sisse tungida, ilma et inimene ärkaks, on tuttav ka väljaspool Soome ja

1) Hembygden 1916, lk. 53; Grönvik, Hembygdskurserna i Lojo 1916, lk. 50—51 etc.

Eesti piire. Lööme lahti ainult Feilbergi „sõnaraamatu“¹⁾. Leiame sealt s. v. hugorm (nõeluss) muu seas märkuse: „roomab sisse magava inimese lahtisest suust“. Sellele märkusele järgneb terve rida allikaid, kus niisugusest asjast on kirjutatud²⁾. Me ei ole saanud kõiki neid allikaid kätte. Kuid juba nende nimedest on näha, et see usk on Euroopas laiali levinud ja paistab olevat ka Ameerikas tuttav.

Nagu Soome rootslased, nii kujutavad ka riigirootslased, et uss võivat inimest unele uinutada ja siis temale sisse pugeda³⁾. Abinõu ussi väljasaamiseks on muu seas jalgupidi rippumapanek rõõsa piimaga täidetud anuma kohale. Loom tunneb piima lõhna ja tuleb välja⁴⁾. Norras sunnitakse ussi välja tulema uriini abil või mingisuguste teiste väevõimu abinõudega⁵⁾.

Võime kindlaks pidada, et need praegu Skandinaavia rahvastelt mainitud üksikasjad, millele soomlastel on vasted, on viimastele eelmistelt tulnud, seega siis: jalgupidi riputamine, piimaga avatlemine, uriiniga väljasundimine. Paistab, et ka see arvamine, uss võivat oma käimistega inimest kopsuhaigusest vabastada, on tekkinud juba väljaspool Soomet. Nii on see arvamine olnud Saksas tuttav⁶⁾.

Täienduseks mainitagu veel, et ka venelased on uskunud, uss võivat magava inimese sisse pugeda. Ka venelased arvavad, et ussi võib sooja piimaga välja kutsuda⁷⁾. Valgevenelaste arvates võib ka väike konnake magaja suust sisse hüpata. See kasvab seal suureks ja teeb inimese haigeks. Et seda välja saada, seatakse haige suu

1) Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmal I—III. Kjøbenhavn 1886—1911. — See teos on rahvaluule uurijale ütle mata tähtis. See on omamoodi konversatsioonileksikon, milles eriti rahvaluule peale suurt tähelepanu on juhitud. Teadetele järgnevad allikad, sagedasti suurel arvul, ja mitte ainult taani, vaid tihti ka teiste rahvaste kohta.

2) Kristensen, Jyske folkem. VI, lk. 59; Møller, Bornholm, lk. 45; Wigström, Folkdiktning II, lk. 329 jne.; Jonsson, lk. 11; Busch, Deutscher Volksglaube, lk. 243; Campbell, Popular Tales of the West Highlands II, lk. 382; Magyar Tales, lk. LXI; Folkl. Record I, lk. 237; IV, lk. 119; Hyde, lk. 67 jne. (Irl.); Journal of Am. Folkl. IV, lk. 187.

3) Gaslander, Beskrifning Om Allmogens Sinnelag (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen, Bih. I); Hyllén-Cavallius, Wärend och Wirdarne I, lk. 332 (St. 1864—1868).

4) Wigström, Djurlifvet, lk. 178.

5) Bang, Norske Hexeformularer, lk. 207, 351.

6) Wuttke, lk. 116 (Brl. 1900).

7) Попов, Русская нар.-бытовая медицина, lk. 15.

alla piimanõu ja peegel¹⁾). Sürjanid usuvad, et sisalik võib minna magajale suust sisse. Inimene jääb siis haigeks, mingisugused rohud ei aita. Alles aasta pärast lahkub sisalik inimesest „kõigi oma lastega“²⁾).

See usk, et uss inimese sisse püüab pääseda, on kahtlemata ka igivana ja põhjeneb vist animismile, haldjausule. Nõeluss etendab rahvaste haldjausut tähtsat osa. Paljud rahvad usuvad, et vaimud võivad võtta omale ussi kuju. Ostjakid näiteks nimetavad ussi „pühaks loomaks“, vogulid „haldja varjukujuks“. Ussisse arvatakse jumala võivat minna³⁾).

Selgel kujul esineb see haldjausk Lõuna-Ameerika indiaanlastel, kes usuvad, et ussid ajavad taga eriti naisterahvaid, püüdes pugada nendele sisse eriti menstruatsiooni ajal. Kuid paha haldjas võib ka muul kujul tee leida naisterahva kehasse: supeldes väikese kalana või veeputukana. Sellest haldja kallalkäimisest võib naine raskejalgseks jääda⁴⁾). Nii kujutavad ka Uue-Ginea paapuad, uss ahisteleb naise ja roomab nendele sisse. Seal ta närib naise sisikonda. Selle kere paisub. Arvatakse, et naine on käima peal. Kuid kord pistab uss pea välja, selgub haiguse õige põhjus. Nüüd püütakse madu välja meelitada söögi abil (keedetud kala, saago). Kui uss söögi lõhna tundes pistab pea välja, katsutakse teda nõörsilmusega kinni püüda⁵⁾). Teguviis, meelitamine, sarnaneb teataval määral sellega, mis Euroopa rahvastel on olnud tarvilisel. Psühholoogiliselt on see viis nii siin kui seal ühte moodi põhjendatud.

I. Manninen.

Vahakujud ja pildid.

Juba ennemuiste tekkis rahva seas arvamine, et mingisuguse väimlise olevuse iseloom ta pildi, kuju peale üle läheb; nii arvati, et jumaluse kuju ehk pilt sedasama

1) Nikiforovski, Простонародныя примѣты и повѣрья, lk. 201—202, nr. 1562.

2) Žakov, Языческое міросозерцаніе зырянъ (Научное Обозрѣніе 1901, 3, lk. 79—80).

3) Karjalainen, Iugralaisten uskonto, lk. 399.

4) Karsten, Studies in south American anthropology I (Översikt av Finska Vet.-Soc. Förh. LXII. B. Humanistiska vetenskaper), lk. 174—176.

5) Landtmann, m. t., lk. 454—456.

suudab korda saata, mida jumalus ise. Pea aga hakati iga pilti, iga kaju ta esindajaga identifitseerima. Kristlik kirik võitles küll niisuguse usu vastu, aga ei suutnud seda ära võita.

Eestis on pildikultus vähem arenenud kui vaha-
kujukultus. 17. aastasaja visitatsiooniprotokollidest kuuleme tihti, et kirikutesse ja kabelitesse palju vahaohvreid viidud. Neid viidi harukorral altarile, tavaliselt pandi neid kirikuakendele. Kirikuvalitsus ei sallinud seesugust vahakujude ohverdamist, sellepärast ei saadud vahakujusid kirikusse viia, vaid pandi sinna, kus kirikuvalitsus vähem võis takistada, seega kirikuakendele. Nõo kiriku juurest viidi korra 2 puuda vaha ära, teiste kirikute juurest lasksid õpetajad mõnikord igal pühapäeval või esmaspäeval ohvriks sinna toodud vaha korjata. Võnnus nurises kirikukatsuja 1680, miks kirikuõpetaja paremini vahaohvrite vastu ei võitle.

Kõigiti näib vahaohvrite ohverdamine meie maal rootsi ajal väga laialdane olnud olevat. Olgu tähendatud, et lihtsat vaha ei ohverdatud, vaid ikka vahakujusid, pea vahast loomi, pea inimese kehaosasid. Niipalju kui teada, ohverdati meie kirikute juures ikka terve pärast. Loomahaiguse puhul ohverdati selle haige looma vahast tehtud kaju, inimese haiguse puhul väga tihti haige kehaosa vahakuju; ei kannatanud üks kehaosa eriti haiguse käes, viidi inimese kogu kaju ohvriks (Eesti mütoloogia III, lk. 104 jj.). Haigusest terveks saanule näis vahakuju kirikusse viimine enamalt olevat lubatud. Kirikuvalitsuse vali väljaastumine seesuguste vahakujude ohverdamise vastu on selle kombe täiesti hävitanud; ei kuulda enam 19. aastasajal Eestis vahakujude ohverdamist. Kas Eestis ka haige südame pärast vahasüdameid ohverdati, ei ole mul korda läinud kindlaks määrata.

Eesti vahakujude ohverdamise otstarve oli tavaliselt tervist hankida. Viis ise ei põlvne Eestist, vaid kuulub palju enam rahvusvaheliste kommete kilda. Niipalju kui teada, ei omandanud Eesti vahakujude kultust ometi mitte kurjategevaks otstarbeks, nagu sarnaseid juhtumusi muude rahvaste hulgas ette tuli. Kauemini on vahavarssade ohverdamine Kraasna eestlaste seas säilinud; vahavarssade ohverdamise õiget põhjust ei teata enam (O. Kallas, Kraasna maarahvas, lk. 89).

Juba kreeklastest ja roomlastest kuuleme kujude valmistamist kurjategevaks otstarbeks. Laialt tuttav on meilgi H. Heine laul „Die Wallfahrt nach Kevlaar“, mis säärasest vahakujude ohverdamisest kõneleb. Ovidius kõneleb, et

tehtud vahakuju, torgitud seda nõelaga ja põletatud pärast. Usuti ju, et see isik, kelle kujuga nii tehti, isiklikult kõike seda piina t nneb. Horatius teab (Sat. 1. 8), et nõid Canidia vahatite põletab märgiks, et nõiutava isiku süda niisama peab sulama. Igatahes etendasid vanal ajal vahakujud armastuse asjus tähtsat osa. Armastajad tegid vahakujusid ja andsid neile nende nimed, kellega nad ühendust soovisid, avasid kuju rinna, moodustasid südame, panid vahakuju rinda ja sulgesid siis rinna nõiasõnu lugesdes. Säherdune temp pidi mõjuma, et saadi meheks ehk naiseks see, keda sooviti. Platon teab, et Tessaalia naisnõiadel oli vahast kujusid olemas.

Keskajast kuuleme võõrsilt mõnda lugu, kuidas vahakuju varal püüti kedagi inimest surmata. Haigele Soti kuningas Duffusele soovisid mitmed surma. Et surm kuningale tõesti tuleks, tegid kaks naist kuninga vahakuju ja kõrvetasid seda varda otsas tuel, lootes, et kuju kõrvetamine surmab kuninga. Arvati, et asja õigel ajal ilmsiktulek kuninga surmast päästis. Breemeni piiskopp Gerhard mõistis 1219. a. sinodil stedinglasi ketseriteks vahakujude tegemise pärast (Grimm, Deutsche Mythologie III, lk. 315).

Baaselist kõneldakse 1407. a. Ursula von Bärenfelsist, et see teatavast isikust vahakuju teinud ja seda kuju tules pidanud. Prantsuse kuninga Philippe Ilusa ministrist Enguerrand de Marigny' st teatakse, ta võtnud Louis X kujuga nõiduse ette. Inglismaal leitud 1578. a. ühe preestri tehtud kolm naiskuninga Elisabeti ja muude suurtsugu isikute vahakuju; nende vahakujude varal tahetud neid isikuid tappa. Paavst Johann XXII kaebab ühes karjasekirjas tina- ja kivikujude tegemise üle, et nende kuludega kuradi abil kahju tehtavat (Stemplinger, Antiker Aberglaube, lk. 70). Pauli oma raamatus „Schimpf und Ernst“ (p. 272) kirjutab mehest, kes teise mehe naist armastab; see teist naist armastav mees teeb naelast vahast kuju ja ammub siis kuju, et sedaviisi naise meest tappa. 1635. a. katsunud itaalia mungad vahakuju varal paavst Urban VIII teise maailma saata. Salasepitsus anti paavstile teada; salasepitsejad pidid kavatsuse surmaga maksma. Kui Trieri peapiiskopp Eberhard äkisti suri, süüdistati juute, et nad peapiiskopi jumalateenistuse pidamise ajal vahakuju põletanud ja sedaviisi peapiiskopi tapnud (Teatrum Europaeum, III, 456). Fausti elust kõneldakse järgmine lugu: Silmamoondaja Toledos torganud vahamehele silma küünega; kohe selle peale hakanud juuresseisval Fausti

teenril silm vett jooksmata ja kaotanud nägemise (Meyer, *Der Aberglaube des Mittelalters*, lk. 262; Widmann, *Fausts Leben*, lk. 305). Lühidalt: vahakujudele viga tehes püüti vanal ajal Euroopas laialt viga teha isikutele, keda need kujud esindasid. Vahakuju südamesse torkamine tõi rahva arvamise järele igatahes ta algkujule surma. Vabamüürlastest teatakse, nende kokkukäimis-ruumides leiduda kõigi liikmete pildid; kui keegi neist äraandjaks saab, pistetakse pildile kas mõõgaga südamesse või ammutakse püssiga.

Peale kõrvetamise, põletamise ja torkamise katsuti vahakujude varal nõiasõnadega mõju avaldada selle isiku kohta, kellest vahakuju tehtud. Seesuguseid kujusid riputati kas õhu kätte, uste peale, ristteele, aga ka vanemate hauale, mõnikord kasteti vettegi või maeti koguni ukšeläve alla. Sel puhul loeti vahakujule nõiasõnu peale kindlas lootuses, et siis lugeja soovid vahakuju esitava isiku kohta tõeks lähevad.

Näpunäited tähistavad sinnapoole, et sääraseid vahakujusid mõnikord ristiti, neile isikunimed anti, isegi vaderid valiti ja kujusid võiti (Grimm; *Deutsche Mythologie* III, lk. 316). Vaha puudusel valmistati mõnikord seesuguseid kujusid taigast või valati tinast. Kõige paremaks peeti kujude valmistamiseks ometi ikka vaha (Grimm, *Deutsche Myth.* II, lk. 914).

Nagu tähendatud, ei ole ma vahakujudesse torkamisest ega nende kõrvetamisest Eestist jälgi leidnud, küll aga teisest viisist, kuidas kaasinimestele kaugema maa taha katsutakse kahju teha. Kellegi kuju joonistatakse uksele või seinale ja ammutakse püssiga seda kuju, just nagu teised puu külge pandud altarileiba ammuvad. Ajaloolisi andmeid niisuguse teguviisi kohta ei ole mulle Eestist silma puutunud, küll aga teavad rahva vanad jutud sääraseid juhtumusi kõnelda. Mõnikord räägitakse koguni, et vanapagana kuju aidauksele või kuhugi seinale joonistatud ja seda ammutud. Igatahes pidi niisugune ambumine määratud isikule kahju tegema. Joonistatakse kellegi kuju uksele verrega ja lastakse kujule püssiga südamesse, sureb kujutatud isik kodus kohe, teatakse Sõrves.

Rahvajutu järele olnud vanasti Tartu ühel väraval Jumala, teisel kuradi kuju. Mälestust endisest Jumala ja kuradi kujust tuletavad nüüd veel kaks silda Toomimäel meelde: inglisisild jg kuradisild¹⁾; Jumala asemele on ingel

1) Prof. W. Anderson oletab, kuradisild võiks Šveitsi kuradisillast nime olla omandanud.

jäänud, kurat sellevastu säilinud. Jumala ja kuradi kuju otstarvet Tartu väravatel ei tea rahvasuu enam seletada. Ka Ulila parve juures leidunud vanasti kuradi kuju. Võimalik, et Tartus kui ka Ulilas keegi pühaline hiljemini kuradiks on ümber ristitud. Katoliiklased võisid Ulila parve juurde „veepühalise“ Nikolai kuju abipalumis-objektina õnnelikuks üle jõe pääsmiseks asetada ja hilisem aeg nimetas selle kuju ehk kuradiks. Õige kuradi kuju võis Tartus ja Ulilas vaevalt küsimusse tulla. Ei tahaks uskuda, et Tartu ja Ulila kuradi kujud sama otstarvet pidid täitma, mida Reinimaa Gladbachi kiriku kuradi kuju. See olnud ahelatega kinnitatud samba külge. Selle kuradi kuju juurde viidud vanasti vaimuhaigeid sel otstarbel, et nad seda kuju nähes kohkuksid ja haigusest paraneksid (Schell, Sagen des Rheinlandes, 58).

Käsikäes selle viisiga käib endise aja komme, et kättesaamata kurjategija ehk tabamata isiku pilt kohtu poolt avalikult ära põletati. Säherdune ärapõletamine kujutas sümboolselt selle isiku surmamõistmist, kelle pilt põletati. Varemajal usuti vist, et pildi põletamise järel pilti kujutav isik pea sureb.

M. J. Eisen.

Prof. J. Köleri haud Suure-Jaani kalmistul.

Meie ärkamisaja silmapaistev tegelane prof. Johann Köler, kelle 100-aastast sünnipäeva tänavu märtsikuul mälestati, on sündinud 10. märtsil (26. veebruaril) 1826. a. Vastsemõisa vallas Viljandi lähedal, majas, mida kujutab siin kaasas olev pilt. Alles paar aastat tagasi, nimelt aprillis 1924, oli päevakorral jällegi Köleri mälestamine: siis oli täis saanud 25 aastat Köleri siit ilmast lahkumisest. Nii siis kui ka tänavu ajakirjanduses ilmunud artiklid on käsitelnud peamiselt Köleri maist elukäiku — tema toodangu enam-vähem põhjalikku hindamist pole me veel kuskilt leidnud, kuigi seda põhjustatud oleksime tahtma. Üldse on Köleri üle ilmunud kirjandus võrdlemisi vähene. Kõik, mis avaldatud, on ükssteise kordamine. On ilmunud 1896. a. küll ka iseseisva raamatuna F. Bollmann'i brošüür „Professor J. Köler“, kuid vaevalt seegi küünib kõigekülgse monograafiani. Võib-olla on see põhjustatud sellest, et Köleri teosed on väga laiali ja osalt kättesaadamatud. . Nende koondamisele on asutud alles võrdlemisi

hilisel ajal, ja selles suhtes tuleb tervitada hiljuti peetud Kõleri mälestusnäitust Tallinna Eesti Muuseumi korraldusel.

Ka käesolev kirjutus pole mingisugune avaram ülevaade Kõlerist, kuid ometi tahab ta puudutada asja, millest laiemad hulgad ka vähe teavad, nimelt Kõleri hauda Suure-Jaani kalmistul.

Kõlerist kirjutades tähendatakse harilikult, et ta maeti suure rahvahulga osavõttel, kuid jäetakse hoopis tähendamata, et hiljemini hauale püstitati sammas, mille sarnane paljudel teistel eesti tähtsamatel tegelastel puudub. Tehakse isegi niisuguseid jämedaid vigu, et Kõler maetud vanemate

Prof. J. Kõleri sünnikoht.

kõrvale (Elli Kärk, „Vikerkaar“ nr. 16, 1924. a.), kuid ometi puuduvad kogu Kõlerite platsil professori isa ja ema. Üldse on Kõleril nii paremal kui pahemal käel vabad haua-ased. Kuhu isa-ema maetud, seda pole mul teada.

Ei asu nimetatud haud Suure-Jaani surnuaial küll mitte kirikutorni varju piirkonnas, mis rahvajutu järele head kaitset hauataguseks eluks andvat, asuks seal aga siiski, kui päike vahel põhja poolt paistaks, sest Suure-Jaani ev. luteri usu kirik asub surnuaia põhjaserval. Küll asub aga haud ainukese teeraja ääres, mis kiriku juurest surnuaeda viib, ja pealegi kaunis värava lähedal. Peale selle asub Kõlerite plats veel selle teeraja ääres, mis eel-

nimetatud teerada surnuaia lääneserva-pidi jooksva kirikutänavaga ühendab. Nii siis nurgapealne plats (vt. pilt). Kölerite platsist kohe ida pool algab järsk mäekallak, mis platsist paarkümmend sülga eemal lõpeb järvega. Üle järve aga asub kohalik spordiplats — ja vaikleil suvehõlmuil segavad pallimatsud surnuaias puhkajate unerahu.

Teatavasti maeti Köler Suure-Jaani ta enese soovil. Kui ta tegi seda lootuses, et siin ta kalmu eest rohkem hoolitsetakse kui kaugel võõra rahva seas, siis ei ole ta mitte eksinud. Isegi meie ülikoolilinnas puhkavate tegelaste kalmud ei oma väärilisemat välimust. See on üks neist vähestest eesti vanemate tegelaste haudadest, mis ei ole mitte padrikusse uppunud. Tõsi küll — viimasel ajal on nii mõnegi vanema tegelase varemalt unustuses olnud haud uuesti korraldatud, nii Juhan Liivil j. t., kuid Köleri hauda on juba selle tekkimisest saadik väärikselt korras peetud.

Meie kuulsama maalikunstniku ja paljude eesti ettevõtete kasuisa kalmu päitsis asub kahe meetri kõrgune tahumata graniitkivist sammas. See suur Kalevipoja sõrmjälgi täis olev kivimürakas, mis toodud Suure-Jaanist 2 km eemal oleva Enge mõisa rabast, asub madalal tahatud graniitalusel. Kivi otsas asub Köleri elusuurune pronksist rinnakuju, mille valmistanud prof. A. Adamson aastal 1911. Rinnakuju all olevasse värvipaletti kujutavasse pronksplaati, millest kolm pronkspintslit läbi käivad, on graveeritud samba pealkirjaks mitte mõni piiblisalm, vaid järgmist:

Professor Johann Kölerile
auustuse ja tänu täheks
sugurahvalt ja sõpradelt.

* 26. veebr. 1826.

† 10. aprill. 1899.

Kalm on üleni kaetud metallpärjadega, milledest mitmed klaaskaantega ümbrikes, küljes siidlindid pikkade venekeelsete kullatud kirjadega. Kuna sagedasti kuulduv teistelt haudadelt iga linasegi lindikese ja väikeste pärjaraasukeste ülelöömise ja pärjakarpidelt klaasi ärakoorimise jutte, püsivad Köleri siidlindid alal ja tema peegliklaasist pärjaümbriku pole keegi puutunud.

Maalikunstniku jalutsis puhkab riiginõunik dr. Georg Köler, sünd. 17. jaan. 1847, surnud 10. nov. 1910. Riiginõuniku paremal käel asub haud, mida ehib ainult lihtne puuristike. Jalutsis on sel aga marmortahvel pealkirjaga: Peet Köler, sünd. 15. sept. 1843, surn. 21. dets. 1921.

Peale nende kolme kalmu leidub seal ruumi veel seitsmele maamulda-minejale.

Platsi ümbritseb raudvõre, mida toetavad jämedad graniidist väljaraiutud sambad. Ainukese kasvava kaunis-

Prof. J. Köler'i haud.

tusena on istutatud platsi põhjaserva nurkadesse kaks kuuske. Muidu aga ei ole haulal ega platsi äärel mingit

lille ega lillepeenart. Kuid ei ole siin ka kunagi näha omavoliselt kasvanud muru ega rohtumist, vaid ilusat kollast rehapulkadega mustriks veetud peenikest liiva.

Surnuaia lääneserva-pidi jooksvast kirikutänavast kohe lääne pool edasi asub plats, kuhu jaanipäeval tänavu püstitati Suure-Jaanist Eesti Vabadussõjas langenud sõdurite mälestussammas (nurgakivi paigutati kohale 4. okt. m. a.). Sambale paigutatud Paala lahingus langeva Lembitu pronkskuju, mille samuti prof. Adamson valmistanud, jääb nüüdsest peale Köleri hauda ehtiva samba peal oleva Köleri rinnakuju ühes suunas alla järvele vaatama ja pallimatse kuulama. Ja need kaks sammast jäävad hulgaks ajaks Suure-Jaanis ainukesteks, mida igal võõral siiatulijal maksab vaadata.

Heinrich Helm.

Üleskutse

mälestuste kogumiseks dr. Philipp Karelli 100-a.
sünnipäeva puhul.

Käesoleva aasta 11. detsembril (28. nov. v. k. j.) pühitseme dr. Philipp Karelli 100-a. sünnipäeva. Philipp Karell on jäädavad jäljed jätnud arstiteadusesse oma piimraviga, mis ilmus 1866. a., nii siis 60 a. eest, ja on kõige ilma arstide üldomanduseks saanud. Sellega on ta üks esimestest ja vähestest eestlastest, kes kultuurilmale on suutnud midagi pakkuda.

Ta jõudis omal jõul, oma väsimata töö ja annete abil, kõrgele kohale — keiser Nikolai I ja Aleksander II ihuarstiks. Selles ametis (1849—1879) ei unustanud ta oma rahvast ega ka oma sünnikohta Eestimaad. Karelli esivanemad on Hageri kihelkonnast pärit, ta vend oli kaua aega Raplas köstriks, kuna ta ise on Tallinnas sündinud. Kõigis neis kohtades tunti Karellide perekonda laialt ja peeti nendest suurt lugu. Isegi mitmed perekonnad olla Karellide järele oma nime Karelliks ümber muutnud. Dr. Karell suri 31. aug. (18. aug. v. k. j.) 1886. a., nii siis tänavu 40 a. eest.

Muidugi leidub veel küllalt inimesi, kes ise Karelli tundsid või temast midagi on kuulnud. Neid kõiki palutakse nii lahked olla ja kõik teated Karellide kohta, puutugu need teda ennast, tema esivanemaid või mõnda tema sugulastest, üles kirjutada ja Eesti Kirjanduse Seltsile

Tartus (Riia uul. nr. 34) saata, kes neid Karelli täieliku eluloo ja tegevuse kui ka Eesti mineviku uurimise ainetena mõtleb tarvitada.

Tartus, juunikuul 1926.

Eesti Kirjanduse Selts.

Kirjanduslik ülevaade.

O. Luts. Olga Nukrus. Jutustus. Noor-Eesti kirjastus, Tartus, 1926. 130 lhk. Hind (köites) 250 mk.

Oskar Luts kirjutab — nagu ikka — virgasti. Lühikese aja kes-tes kolmas pikem jutustav teos. Mõtlen siin „Andrese elukäiku“, „Iilingut“ ja „Olga Nukrust“. Kõik nad on kirjutatud moll-toonis, nukruse sordini all. (On tähelepandav, et Luts oma viimase teose peategelase avameelselt „Nukruseks“ ristib.) Kurb toon on Lutsu toodangus ta huumori kõrval ammu ilmestuv. Luts teeb nalja, pilkab, naerab, kirjutab ülemeelikuid följetone, ent selle kõrval satub kurvameelsusse, kõneleb sooja osavõttega eluhädadest, üksikute inimeste tõsiseist otsinguist ja vaiksest saatusest. On raske otsustada, kumma suuna Luts lõplikult valib ja missugusel alal teda kui kirjanikku kord tunnustatakse, ent näib siiski päris tõenäoline olevat, et nukruse-meeleolud on Lutsule endale omasemad kui üle-meelikud võrukaelatamised.

Olles publiku pärlaps, kelle teoseid suurem hulk innuga loeb, jätab Luts senini ometi küllalt pealiskaudse kirjaniku mulje, kes kirjutab kerge käega, ilma et ta oma töid tõsiselt viimistleks ja teemadeks valitud aineid põhjalikult sooritaks. Ta kolmekümnest kahest teosest, missugune arv küllalt suur, ei ole palju niisuguseid, millele suuremaid kirjanduslikke nõudmisi võiks ette panna, ning jääb küsitavaks, milliste töödega Luts jäädavalt meie kirjandusluku püsima jääb, kui aeg saabub, mil Luts nii-öelda mineviku kirjanikuks saab ja kriteerium kirjanduslike teoste jaoks valjumat mõõdupuud tarvitama hakkab. Lutsus on rohkel määral kirjanikutemperamenti, leidlikku andi ja tõsist elutunnet; lopsakas sõnastus näib olevat kirjanikul alati teenistusvalmis. Ent Lutsule on tarvis enam enesekriitikat ja raskemat kätt teoste viimistlemiseks. Ei või kohe seda, mis äsja valminud, tulipalavalt publiku kätte usaldada. Ei taha uskuda, et Luts teisiti toimetab, ja kui see nii oleks, siis kõneleks see ainult tema kui kirjaniku kahjuks.

See pealiskaudsus ja aine nõrk väljatöötamine on ka „Olga Nukruse“ suuremaks puuduseks.

Teose sündmustik on võetud mõõdundu ilmasõja aegadelt, mis oma kiusatuste ja ebanähtustega lugejail veel meeles. Värske, õnnelik abielupaar — Arnold ja Olga Kask (viimane sünd. Nukrus) — lahutatakse: mees läheb sõtta ja naine avatellakse mehe äraolekul libedale teele, ta väike majapidamine variseb kokku. Kui mees sõjamõllust haavatuna koju tuleb, selgib tõeline pilt, ja mõlemad — nii Arnold kui Olga — satuvad tükiks ajaks raskesse elutraagikasse, mis jutustuse lõpul siiski heaks muutub: nad lähevad vastu „uuele päikesele“, otsima uusi kohustusi inimkonnas.

See on tõsine, kuigi küllalt harilik aine. Sellest oleks kirjanik võinud luua huvitava teose, eriti huvitava naistüübi, kas positiivse või negatiivse, kas tegelase kasuks või kahjuks, sest on võimalik mõlematpidi analüüsida: võib naise langust psühholoogiliselt õigustada või hukka mõista, mis oleneb muidugi sellest, kuidas kirjanik ainet käsitleb.

Luts tahab näidata, et Olga Nukruse saatatus kujundub selliseks olude sunnil, millele järgneb kibe kahetsus ja eneseanalüüs, mis lõppeks jõuab välja vabasurma valikuni. Kuid lugeja ei leia, et asjakäik oleks küllalt põhjendatud, eriti see osa, kust algab Olga langus ja ta majapidamise lagunemine. Lugeja ei jaga sugugi kirjaniku mõtteid ses suhtes, et Olga temale vastiku isiku — raudteeametnik Kännu poolt nii hõlpsasti „sisse veetakse“ ja et pärastine vastastikune „suhtumine“ nende vahel nii kergelt läheb, ilma et see Olgas erilist vastupanu esile kutsuks, vaid — vastuoksa — päris loomulikuks muutub. Seda hingelist muutumist Olgas oleks pidanud kirjanik palju osavamalt ning usutavamalt kujutama ja situatsioonide loomist suurema ettevaatusega ning kaalumiseiga valima. Me leiame loomuliku olevat Olga toimimise kaarditark Liisa ning ta „õepoja“ võrgutamiskatsete puhul ja oleksime tahtnud sedasama näha ka raudteeametnik Kännu suhtes; kui seda mitte, siis oleks pidanud olema languse murdepunkt tõsisemalt põhjendatud, palju üksikasjalisemalt tõestatud. Psühholoogilistest murdekohtadest kergelt üle libiseda on kirjaniku nõrk külge. Sellest tõsisest momendist oleneb peamiselt ju jutustuse edaspidine käik, Olga pärastine edukäik. Ja see viimane ei sobi hästi eelmisega: Olga karakter pooldab hiljemini igal pool voorusetendentsi, mis kooskõlas kokkupuutumistel elumehe Knorreaga, Olga sõbranna Dagmariga ja teistega, isegi Olga arutlustega jutustuse lõpul; ainult Kase „katusekambris“ kujundub lugu teisiti. Ja see väga tähtis asjaolu muudab kogu jutustuse tõelikkuse ebaloomulikuks, raskesti usutavaks.

Olga varanduse hävimist kirjeldab Luts pikemalt, ent laseb sellegi järk-järgult suunduda halva poole. Olga näeb ja teab, et ta raha ning varandus laiali kantakse, teda petetakse ning sisse veetakse, kuid ta avaldab ainult nõrku katseid sellele vastu panna. Siin oleks kirjanik jälle pidanud Olga kasuks rohkem tegema, et asjade käik oleks osutunud loomulikumaks. Meelega tahab kirjanik Olgat õige ruttu viletsusse tõugata, et siis asja oleks tema kallal filosoferida ja tema saatuse lõpptulemusi demonstreerida. See rühkimine kujundub aga jutustuse kahjuks ja nõrgendab suuresti selle sisulist väärtust. Kirjanik ei tohi ometi oma jutustuse tegelasi nukkudeks muuta, kes sammuvad saatuse malga järele seda rada, mille kirjanik neile ette ära määranud.

Mis puutub Arnold Kase kujutusse, siis ei ole siin silmapaistvaid vääratusi; igatahes on ta psühholoogiline analüüs küllalt loomutruu. Vaikne, saamatu, väikeste kohustuste täitja, enese ette toimiv isik — sellisena esineb ta algusest lõpuni. Vahet oleksid siiski arutlused ta isiku kohta jutustuse lõpul rohkem koondatud võinud olla; kuid ei või pahaks panna Lutsu sellelaadilisi kalduvusi, mis näivad olevat mõnigi kord tema voorusteks.

Raudteeametnik Känd, härra Knorre, pesunaine ja kaarditark Liisa, samuti Dagmar on selleks küllalt tõetruud kujud, et täendada seda sõja-aegset miljööd, mida jutustus tahab esile kangastada.

Sõja-aega ennast ja sel puhul vallaipääsnud instinkte on jutustuses sedavõrt puudutatud, kuipalju olude kujutluseks tarvis läheb: kas seda kraadi võrra rohkem või vähem, see ei ole takistuseks jutustuse käigule.

„Olga Nukruse“ keel ja stiil on samade voorustega nagu Lutsu teistes sellelaadilistes jutustustes. Lutsu oskab ka „Olga Nukruses“ kaasakiskuvalt (ja meeoleolurikkalt) jutustada ning lugejas hingelist soojust ja osavõttu jutu tegelaste vastu äratada.

Kokku võttes peab tunnustama, et „Olga Nukrus“ võib olla loetavaks ja soovitavaks rahvaraamatuks, ent Lutsu produktsioonile ei lisa ta erilisi väärtusi juurde ega tõsta kirjanikku ta senise loomingu tasapinnast kõrgemale.

Kirjastaja kiituseks peab ütleva, et raamatu välimus ja trükitehniline külg on laitmatu ning sümpaatlik.

Aug. Raud.

Richard Roht: Üksindus. Roman. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus, 1925. 247 lhk. Hind?

Richard Roht andis oma viimaste teostega, nagu romaan „Kurgsoo“ ja novellikogu „Neli juttu“, lugejale hea hulga optimismi, rahuldab arvustajaid, pannes koguni mõne arvustaja kirjaniku ülehindamisele. Kõigil sellel olid eeldused: meeldis Rohti realistlik „ladus“ jutustus idealistiliste-romantiliste lõimedega, kaasaja nähtuste vaatlemise ja arvustamise ülekandmine kirjandusse, sealjuures otsekohesema vahekorra loomine enese ja ühiskonna vahel, pettudes ja eemaldudes „kaasvõitlejaist“. Kirjaniku järgnevat loomingu arenemist võis jääda ootama huvitusega.

Ilma pikema vaheajata ilmutaski Roht uue romaani „Üksindus“, mida, nime järele otsustades, võis pidada lahkuminevaks eelmisist tõist, aga mitte nii väärtuselt langevaks, nagu seda tõendas esimesena Arthur Adson. Ent hiljemini teosega tutvudes saab lugeja tõepoolest mingi pettumustunde osaliseks, millest ei saagi ta lahti, kõige heatahtlikkuse ja vähenõudlikkuse peale vaatamata.

Selle teose puhul kipub keelele sama mõte, mis on mind Richard Rohti puhul ikka varitlenud: Richard Rohti kirjanikusaatus on traagiline. Ligi kakskümmend aastat teotsemist kirjandusealal, kakskümmend aastat vaeva ja püüdmist, kuid seejuures pole kirjanik veel suutnud võita enesele kindlat jalgealust, mis hoiaks teda siin-sinna kõikumast ning sunniks arvustajaid ja lugejaid kirjaniku loomingu ühemeelselt tunnustama.

Eelmist, nimelt kirjaniku algupärasust ja iseiseisvust, on igale kirjanikule tarvis; viimast ei hulga „mõistlik“ kirjanik ka kunagi, kuigi ta seda oma tegevuse esirinda ei sea, vaid hiljemini iseenesest järgnevaks tagajärjeks peab.

Kui Roht ühes hiljutises poleemikas alla kriipsutas oma vaadete muutumist, siis osutub see avalikuks teadaandeks. Rohti kirjanduslik ümbersünd on juba paar aastat tema loomingu kaudu märgatav. Ja see seisab eeskätt selles, et kirjanik on saanud oma ilmatundmises realistlikumaks ja oma nõuetes inimlikumaks, ühiskondlikult mõtlejaks. Jäägu pealegi Roht endiseks oma lüürilise tundeuse ja elu pealtvaatamise poolest, sest täielikult teiseks inimeseks siin ilmas muutuda ikkagi ei saa, kuid mõttesuunad on kirjanikul uued, õige märgatavad, kuna ta neid õige teravalt igas

uues teoses alla kriipsutab. Kui polekski Rohtil muid väärtusi, siis tuleks teda vähemalt selle poolest hinnata.

Nii siis jätkub „Üksinduses“ Rohti viimaste teoste mõtteviisi, millega ta meie iseseisva riigi ja seltskonna tumedaid külgi üles otsib, nende põhjuste juures peatub ja maainimeste lihtsat eluviisi selle kõrvale tervenduseks pakub. Haritlaskond on materialiseerunud — ütleb Roht — vaimlised huvid on ainult pealiskaudseks päevakajastuseks muutunud, elumaitumine on kõrgeimal järjel, naissugu esindab täielikku kõlblist langemist, nende loomulikud ülesanded on kõrvale heidetud, sisemised inimesväärtused kadunud — meie rahva tulevik on tume.

Riik on saanud kõikide vara-aidaks ja ülevalpidajaks. Seal võtavad oma summad väga mitut liiki ametnikud, selle peale loodavad talumehed, aga töötegemine jääb aina vähemaks. Võõras vaim tungib maalegi, mitte ükski linnast tulnud inimeste näol, vaid see imbub ka põlisesse talurahvasse. Aga ometi näitab kirjanik viimaste vastu sümpaatiat. Siin on veel loomulikku elu ja tööarmastust.

Teose heaks omaduseks on, et kirjanik oma veendumusi ei väljenda mitte peategelase kaudu, nagu varemalt, vaid kõrvaltegelaste kõneluse ja tegevuse läbi, kes on loodud juba sellekohase psühholoogiaga. Olukord ja kõrvalkujud, kelle sekka peategelane satub, on valitud — kuigi vägivaldsel ja ebausutaval viisil — otse seks, et näidata kirjaniku pessimismi ühiskondlikes küsimusis.

Kes tahab aru saada peategelase noormehe, eriskummalisest iseloomust ja ta teguviisist, peab mõistma üksinduse psühholoogiat, mida kirjanik eriti rõhutab ja selle järele koguni oma raamatule nime paneb.

Üksindus — see on „sisemine, hingeline eriolu, ja isegi väline vähene kokkupuutumine teiste inimestega“. Varasest lapsepõlvest saadik on olnud Hellmuth Haab ikka ükski, sest ema on tema sündides surnud ning isa kohta pole vähematki teadet, mispärast ta elab üksiklase vana tädi juures, maitstes üksindusest suurt headmeelt, tundes oma mõtte- ja tundeilma pärast otse vajadust selle järele. Ta tunneb mõnu õhu tininast ja unistustis, mis tekivad sel puhul kaugete maade kohta. Ja oodata võib palju, sest elu on alles ees! Ta ei tunne aktiivsuse ega ettevõtlikkuse vajadust; selle asemel, et peavalu sünnitavale tumedale sünniloole ise selgitust muretseda, toob juhus selle ning ühes ka terve „kupatuse“ varandust, millega ühtlasi tekivad ta optimistlikku ja passiivsesse hinge esimesed tumedad mõtted elu raskusest ja inimeste egoismist ja variserikkusest. Hellmuth Haab on õppinud oma kaaslasilt inimespõlgust. Ja midagi ei või enam uskuda. „Iga usu järele tuleb pettus. Ainult iseend võib veel usaldada kino, raadio, aeroplaani ja miraljeesi ajajärgul.“ Ja ta pöördubki tagasi endisse vähenõudlikkusse, mugavasse üksindusse, mis on väljaspool elu, soovideta ja kujutlusteta olekus.

Probleemi loomiseks on Hellmuth Haabi iseloom õige otstarbekohaselt valitud, ent omaette, „asi iseeneses“, on see võimatu näivne ja kahetsusväärne. Ta on pehme ja otsekoheise iseloomuga noormees. Vististi paarkümmend korda kriipsutatakse alla ta noorust, elutundmatust, et ta on alles 22-aastane; aga see just kasvatab kõige suurema pettumustunde teose vastu. Praegusel ajajärgul, mida Roht iseloomustab kino ja aeroplaani ajajärguks, ei leidu nii ilmsüütut ja tasakaalset noormeest, nagu Hellmuth Haab. Varakult õpitakse elu tundma ja selle väärtuste üle mõtlema, kuigi

kontakti pidajaks enese ja elu vahel on ainult vaatlus. Viisteist, kakskümmend aastat tagasi võis aga küll Haabi iseloom tõepärane olla.

Haab põeb, nagu Rohti teisedki tegelased, enesekiitmis- ja skandaalitegemis-tõbe. Ta lugevat „hiigla-arvud raamatuid kõigilt aladelt“, tal on „laimatu reisimantel seljas ja selle all parema rätsepa õmmeldud hele suvi-ülirikond. Jalas moodsad kingad. Mu summadandid on puhtad... Ma ei tule äratõugatuna kuskilt pori-august, vaid ülirikoolist.“ — Preili Dorothea kavalerile karjub ta joobnuna suu sisse: „Teie peate end siit koristama! Mõistate?“ Ja sest saadik on võidetud tal selle naisterahva armastus... Pulma-õöl kuuleb oma mõrjsja kaitsekõnet tema kasuks ning mainitud kavaleri vägisi võetud suudlusi, ja sest on küllalt, et põgeneda metsa ja hiljemini headmeelt tunda oma suurest julgusest.

Peale selle on Haaval veel üks otsustava tähendusega iseloomu-joon. Ta ei tunne suuremat huvi oma varanduse vastu. Naine teeb talle südamevalu, aga varast võib kerge südamega lahkuda. Ta ei unista peaaegu kunagi oma vara kasutamise võimalustest, küll aga mitu korda õnnist metsajärve kaldal ja selle elu mugavusest, ise küsitelles: „Palju mulle vaja?“ Eks seegi näita Haava üksinduse-armastust.

Pole kahtlust, et Hellmuth Haab on pärit „vanast ajast“, aga kõik teised kõrvaltegelased on läbi imbunud uue aja vaimuga. Uut vaimu, meeoleolu ja tegelasi on suutnud Roht minu meelest õige hästi edasi anda. Oma kirjutise alul nimetasin ideid selle kohta, nüüd tuleks esitada lühidais märkuis nende esindajaid.

Oma hooldaja Almbergi perekonnas elab ja liigub Haab. Almbergid on olnud kord saksastunud eestlased, nüüd muutuvad oludekohaselt jällegi eestlasiks. Karl Gustav Almberg on vaikne ja osav ärimees-vabrikant, kes pikkamisi läheneb oma sihile. Proua Elisabeth Vilhelmine on korralik tõusiku naine: „ta nägu on natuke lihav, aga veel ilus oma valgeverelises pehmuses“, ta oskab hästi oma tütreid rikastele meestele näita. Tütreid on neli, neist vanem juba mehel, kaks järgmist saavad mehele jutustuse jooksul. Vanema tütre järgmine Dorothea on „seltskonna ja salongi emalõvi“, kes oma lopsaka kasvu ja vasekarvaliste lokkidega meeldib Haavale. „Preili Hedvigile on ülirikool ainult huvitavaks kohaks tundma õppida keni noormehi“, ta on veel „kõhn ja kerge“, aga juba on tal anne oma flirti mitmekesistada ja tahab abiellu astuda sellepärast, et seda rikkuda. Väike Amanda, kellel „kaks juukse-patsi ja kaks vallatut silma“, teab juba kümneaastasena oma õdede armsaladused ja oskab neid vääriliselt hinnata.

Almbergi ümber on koondunud maa „haritlaskond“, kuid siia käib sagedatele pidustustele ka linna tõusikkond. Läbilõige sellest võimaldab tutvuda tänapäeva eesti seltskonnaga. Hingekarjane Jõeäär armastab kahemõttelisi anekdoote jutustada, mis leiavad „palju tänuväärseid kuulajaid“. Maa-apteeker Lillipuu armsamad jutuai-need on äri ja klats, ja ta nägu aina hiilgab seejuures mõnust. Aga ka paar tõsisemat inimest, nagu dr. Kahr ja metsaülem Mattiesen, on nende maaharitlaste keskel. Linnast käivad siia Almbergi tütarde kavalerid: korporant Rehemägi, keda Haab nimetab pikaks, ennast-armastavaks ja teisipõlgavaks logardiks, ajakirjanik-üliõpilane Kõrb, heasüdamlik ja rahulik inimene, kellel esialgu veel arvustusvõimet, kuid hiljemini sulab temagi oma nooriku kaudu

tõusiku-seltskonda ära; ajalehed on uppumas parteivõitlusse ja lugejate madalaisse maitseisse, korralikus osahinguski võib ajada „üldkasulikke operatsioone“.

Looduseromantika on jäänud Rohtil endiseks. Läbi metsade sõites „toredate kõrbidega“ hingab Haab suurte sõõmudega maaõhku ja imestab rukkiväljade ning hiiglapuude nõiduslikkust — ta on ju esimene kord maal. Oma üksildasil jalutuskäigel satub ta harimata, umbrohtunud põldude keskele, kõhnade-väikeste karjade ja lagunenud-sissevajunud majade juurde. Inimesed elavad siin, aga on jätnud oma igapäevase töo hooletusse sellepärast, et Almberg võib neid maid iga silmapilk nende käest ära võtta. Uskumatu — Roht ei tunne põllumehe psühholoogiat või on sihilik! Pulmaõõl satub Haab jällegi üksiklase metsaneiu juurde, kes harib üksi põlde ja peab kärja — ja nii juba aastaid. Neist fantastilisist pisi-asjust oleks võinud saada mõne teise kirjaniku käes iseseisvad huvitavad jutustused.

Lugesed tekib mitu korda mõte: see literatuur, mis tekkinud Hellmuth Haava päevaraamatust, kirjutatud „iseenese mälestuseks oma noorusest“, oleks võinud jääda avaldamata. Üldmulje ei saagi halb, aga kohati on see väljakannatamatu. Võib arvata, et see on kirjutatud mõni aeg enne „Kurgsood“ ja teisi realistlikke jutustusi (kirjutamisaega pole kuskil üles märgitud), umbes „Mineviku“ ja „Hümnid Paanile“ päevil, nüüd oludekohaselt ümber tehtud ja täiendatud. Riikliku toetuse saamine pani nagu kohutuse õlgadele. Palka ei või vastu võtta ilma tööta. Midagi pidi välja andma, kas või vanemaist asjust; seda teguviisi märkan ka paari „vanapoeedi“ juures.

„Üksindus“ on nüüd lugeja ja arvustaja ees laual. Peab andma oma otsuse. Käesoleva kirjutaja peab „Üksinduse“ paremaiks omadusiks: ideid, üksinduse-meeleolusid, mõnd loodusekirjeldust ja kõrvaltegelasi. Halvemaiks: peategelase naiivsust, isa kahtlast ja ebamäärast pihtimust, armastuseromaani hilist algust (algab alles 130. lhk.) ja üksikuid romantilisi metsa kukkumisi.

A. Roose.

Peet Vallak: **Ajude mäss.** Novellid. „Looduse“ kirjastus 1926. 160 lhk.

Peet Vallak osutub produktiivseks prosaistiks. „Ajude mäss“ on temalt juba kolmas novellidekogu lühikese aja kestel. Alles möödunud jõuluk. ilmusid ta esikteosed „Must rist“ ja „Epp Pillarpardi Punjaba potitehas“, ja nüüd, mõne kuu pärast, esitab ta jälle uue toote — „Ajude mässu“.

„Ajude mäss“ on samuti novellidekogu kui kaks eelmist toodet ja liigub üldjoontes esikteoste raamideski. Ikka eluvarjulise palge kujutamise, üksikute juhtumuste käsitlemine, mis lõpevad üllatava, kuid sageli anekdootiliselt häälestatud efektiga. Kuigi jutustuste põhitoon ja muu üldilmeline osa liigub endises suunas, võib ometi üksikasjades konstateerida mõningaid erinevusi, millest kahjuks kõik ei näita autori loometegevuse kunstilist tihenemist, vaid vastupidist.

Vallaku kirjandusliku enesekriitika tähtsam nõue näib olevat põnevus. See asjaolu avaldub juba ta esikteoseis, kuid „Ajude mässus“ on autor seda veelgi süvendanud. Ta katsub teostada mainitud nõuet erandita kõikides novellides ja ei näi isegi sellest

hoolivat, et saavutatud efektide tõttu novelli psühholoogiline külg oma väärtust kaotab ja sündmustikus ilmestub loogilisi vastolusid. Ei saa ju eitada efektkat põnevust jutustuses, kuid see ei tohi paralüüeerida teisi kirjandusliku kunstitöö paratamatusi, nagu tegevuse põhjendusi ja muud selle sarnast. See nõue on eriti maksev nende toodete kohta, mida kannab realistlik põhitoon, nagu käsiteldavagi kogu novelle. Ent Vallak ei ole sellest küllalt hoolinud, vaid on läinud efektide taotlemise õhinas paaris-kolmes novellis liiga kaugele. Selle tõttu omandavad need novellid päris anekdoodi-ilme ja osutuvad sündmustikus arusaamatuiks ning psühholoogiliselt õõnsaiks.

Nii näiteks jutustus „Laip metsas“. Peremees võtab ühes töömeeste abiga pimedal ööl mehe kinni, kes tahab ronida ta aida lakka. Mehe rõivaste taskuid läbi otsides leitakse seal viis küünalt ja toos tikke, millest järeldatakse, et ta kavatsenud põlema süüdata hoonet. Mees heidetakse kinniseotult keldrisse kuni politsei-kordniku kohalejõudmiseni. Peremees soovib kordnikul tabatu maha lasta ja lubab selle tasuks kümme puuda rukkijahu. Kordnik sõitku metsateed ja lasku seal vangile kuul kerre, ettekäändel, et tahtis põgeneda. Vang pannakse vankrite kordniku põlvede vahele istuma. Kui vanker kahe mehega metsa vahele on veerenud, kuuleb peremees mõnd revolvripauku. Hüljemini leiavad veskilised metsast tee äärest kordniku laiba.

See on jutustuse sündmustik, iseenesest huvitav ja kena. Kuid täiesti jääb arusaamatuks, kuidas oli areteeritul võimalik, kelle käed seotud ja kes istub kordniku ees, haarata revolver viimase puusal rippuvast tupest. Vallaku andmeid arvestades igatahes irreaalne kombinatsioon. Võib oletada teist võimalust ja nimelt: areteeritul oli kaaslasi, kes valvasid metsa vahel ja tõttasid parajal juhul seltsimehele appi. Kuid Vallak ei ütle ainustki sõna, mis võimaldaks sellise lahenduse. Nii jääb siis see lugu lahendamatuks probleemiks ja nõuab lugejalt ainult dogmaatilist uskumist.

Samasugust, kuid juba rohkem psühholoogilist põhjendamatu võime leida ka novellis „Parukas“, milles majanduslikult kehv noormees tahab omandada haridust. Ta on sunnitud vahetevahel linna maale tööle minema. Siis tõmbab ta enesele paruka pähe, sest häbeneb teha põllutööd. Jällegi jätab autor esitamata rea põhjendusi. Osutub täitsa mõttetuks säherdune maskeerimine parukaga, sest kui külainimesed teda tunneksid, ei teeks parukas üksi teda veel tundmatuks, ja kui nad teda ei tunne ega ta elu-olu lähemalt ei tea, on maskeerimine täiesti asjatu.

Vallaku kirjanik-isiku positiivse progressi kajastajana „Ajude mässus“ tuleks eeskätt mainida jutustusi „Hirm“, „10 omnibus 10“, „Tühjas löövis“ ja „Raudne sõber“. Esimese novelli läbi on avardunud Vallaku jutustuste ainek. Ta on laiendanud loomade peale oma kunstilisi vaatlusi ja valinud tegelaseks koera, sea ja kassi.

Siga on rehetarre pääsenud ja kolab seal ürisedes ringi, kuni leiab vana paja, milles kolm koerakutsikat. Ta hakkab ninaga pada pilduma, kuni see pörub pooleks. Kutsikad hakkavad kõvasti niutsuma. Seda kuuldes jookseb kutsikate ema tarre, hammustab siga jalast ja viimane lipsab rõõgatades rehalasse. Autor on piüdnud inimese seisukohalt kujutada loomade hingeelu ja käsitella kutsikate hirmu, mis neid valdas, kui „hirmus elukas — ra-

hutu, pahur ürri lastes, hall lõhkus nende pesa — vana pada. Vallak pole jõudnud küll loomade mõtete lugemises niisuguse tiheduse ni kui Fr. Tuglas „Popi ja Huhuus“, kuid ta oskab maalida ka hõredate joontega huvitava pildi, millest siin olgu esitatud väike näide:

„Kutsikad ärkasid nüüd tarre tunginud võika eluka ürinaist, kuulsid raskeid samme põrandal, tundsid eluka imelikku kehalõhna. Ei näinud pimeduses elukat, kuulsid vaid ta tõrelusi tünide vahel, salalikke vaikijääke, uusi ürinaid. Värisesid, pelglikult riidel, tõstsid päid, aga olid vait, ei näinud midagi. Oli kohutavkole, et midagi ei näinud, ainult must tarelagi paistis nende kohal liikumatult, parrel kükitas öömajalisena kass, vaadates rohelisil silmil alla.

Viskusid kolmekesi pajas ühest veerest teise, uimaseks pekstud, riide voltidesse kadudes, pead-jalad segamini, surmahirmust hääletud. Pada kõikus ja kõmises, põrises vastu seinapalke viskudes — tares oli tuhniva eluka võigas nohin.

Vaatasid pajast: seinad liikusid, parred kõikusid, kass vaatas raidkujuna alla. Öö tantsis sinisena ja mustana, öö täis jõhkraid hääli ja mürinaid.“

Jutustuses „10 omnibus 10“ on autor esitanud episoodi omnibuseteenijate elust. See aine on päris uus niihästi Vallaku enese ainekust kui ka muus eesti kirjanduses. „10 omnibus 10“ on pikem jutustus kogus „Ajude mäss“ ja ühtlasi ka erinev käsitlusviisilt. Vallak armastab käsitleda oma novellides üksikut juhtumust, kuid siin on ta loobunud sellest ja esitanud episoodi, kuhu liidetud mitu üksikjuhtumust.

Selles episoodis jutustab ta Nuubianist, kes juhib omnibus nr. 10. ja armub sama omnibuse piletimeiusse. Hiljemini aga hülgab ta selle tüdruku ja hakkab sõbrustama nr. 6. piletimüüjannaga. See armumine lõpeb aga vastupidi — tüdruk hülgab Nuubiani.

Autor on kujutanud tabavais värves omnibuseteenijate psüühikat. Päev päeva kõrval alaliselt ühesugune, vahelduseta töö, ühed ja samad liigutusedki. Inimene muutub automaatseks, põriseva mootori elavaks mehhanismiks. Ja keset halli monotoonsust toimub romantilisi draamasid, mille masendavat suurust ja tõelisust võib mõista ainult selles põrises masinotoonsuses. Kui keegi kolm korda järgemööda helistab kella ja seob sellega ütluse: kolmekordne röövel, siis ei riisu see veel kannatust. Aga kui sellist signaali antakse päevade kaupa ja pealegi sajad korrad päevas, nagu seda tegi piletimeiu Nuubianile, siis võib see monotoonne etteheide avatella suurimale kättetasumisele. Sellepärast on ka inimlikult arusaadav Nuubiani ähvardus tappa kiusaja.

Omapärase aine ja psüühikaga on „10 omnibus 10“ „Ajude mässu“ väärtuslikum novell.

„Raudne sõber“ kannab filosoofilist ilmet. Autor käsitleb siin joomiskirge. Kõike on võimalik süsteemi paigutada, isegi inimese suurimaid kirgi. Aga nii pea kui kordki patustatakse süsteemiseaduste vastu ja rikutakse kire rahuldamise perioodi, vaheaegu järsku lühendades või pikendades, siis muutub kirg hävitavaks laivniiks, kaob viimne enesepiiramistahe. Sellepärast on ka arusaadav „Raudse sõbra“ peategelase Tiimu anarhistlik filosoofia.

„Naerad ja irvitad pikalt, laialt, kõhuli maas! — ent äkki lööb raudne lapp su lõuad kinni: mõõt täis!

Saad kord pulmalauale õgima, seinaveerest seinaveerde ulatuvad toiduvirnad. Oled viinastunud, ei pea aru: sööd ja jood — kõik hinnata! — Ent siis rõgiseb äkki hammaste vahel raudpulk, veab pärani su toiduse suu. Jääd vesiste silmiga pingile — suu lahti, mõõdupuu hammaste vahel: aeg lõpetada söömist!

„Ajude mässu“ teistestki novellidest võib leida huvitavaid jooni, kuid kõigist nendest kõnelda — veniks liiga pikale.

Olgu ainult veel niipalju tähendatud, et „Ajude mäss“ on, vaatamata puuduste peale, siiski väärtuslikuks lisanduseks eesti novellikirjandusele.

13. V. 26.

Arno Raag.

Erni Hiir: Lemmiklaulud. Luuletused. „Noor-Eesti“ kirjastus 1926. Jaan Vahtra konstruit kaan. 72 lhk.

Luuletus on, nagu iga teinegi kirjanduslik kunstitöö, sisu ja vormi süntees. Kummale elemendile annab poet oma taidelises tegevuses prevaleeruva seisukoha, oleneb tema isiklikust vaatepunktist kunstiloomingu-teooria printsiipide suhtes. Ja olgu see vaatepunkt missugune tahes, kuid mõlemad osised — sisu ja vorm — on loometegevuse paratamatused, sest vormitult ega sisuta ei eksisteeru kirjanduslik kunstitöö. Sellest järgneb, et kunstilise täiuse poole juhtiva tähisena esineb väärtuslik sisu meisterlikus vormis, s. t. esteetiliste mõtete avaldamine korrakindlate seaduste järele.

„Lemmiklaule“ kriitiliselt hinnates peab kohe mainima ilmselt tasakaalu puudust vormi ja sisu vahel. On vorm, kuid puudub vastav sisu. Ma ei ütle sellega sugugi, nagu oleks Hiir luulevormis ületanud mõne uue, senini tundmata kauguse, vaid rõhutan ainult nende kahe osise väärtuse ebaproportsionaalset suhtumist. Kui vaadelda „Lemmiklaulude“ sisu ja vormi võrdlevalt, siis peab konstaterima, et luuletuslikes avaldusvahendeis, keeles ja värsi-ehituses on Hiir päris meister, kuna sisu loomises ei ole ta jõudnud veel kohati selligi staadiumi. Kogusse paigutatud neljakümne luuletuse hulgas on vahest ainult kümnekond salmi, kus heliseb hing, hoovab tundmuste spontaansus ja kajastuvad meeoleolu vastuhelgid. Teine osa ta lauludest osutub ainult poetikareeglite järele reastatud sõnade ahelaiks, täis hingetut mõtetega manööverdämist ja tehtud zheste.

Selliseks manööverdämiseks on Hiirel jällegi oma osavus, mis püüab luuletuse mõtet raskepäraseks teha, sageli võimatuseni, ja seega lugejat juurdlema sundida. Ma ei eita mõtte raskepärasust, kui see on tingitud ta ulatusest ja sügavusest, aga kui ta oleneb ainult autori tahtest raskepärane olla, nagu paraku käsiteldavas kogus, siis mõjub ta toote üldmuljesse üpris lagastavalt. See asjaolu pääseb esile eriti ilmselt hiirikas, nagu seda tahavad olla ka „Lemmiklaulud“, sest lüürika kui purskuvate tundmuste lõõsk võib ainult siis lugejasse sügavalt mõjuda, kui lugeja teda saab nautida katkestamatult, ilma suuremate teadlikkude loogiliste analüüsideta. Viimast aga ei saa ütelda Hiire „Lemmiklaulude“ kohta, sest siin on luuletusi, mille udune mõttekilluke upub ääretusse sõnade rägastikku. Näitena esitan ühe terve luuletuse, mille pealkirjaks „Jutt Erakust“.

See oli peale suuri sõdu, katku, kadu,
peale põletamist, hävingut ja surma vaibumist,

mil ilm kui kevadtall sai verihundest lõhki kist —
astus erak mööda säästund laani-metsi-radu...

Ei lõppend appihüüun valuline taevas,
ilm ümber norutas kui sügiskülman kangund õis.
Siin-seal harv mõni inimen vaid häälikella võis,
külma neidki kägistas, nälga narritas ja vaevas!

Ei suutnud kivinäona mööda minna.
Mis oli anda sel, mis lohutuseks pakkis erakul —
hing merine, metssügavusin õnnest hõisand huul,
ent võttis südame, ah — lõhestaden rinna!

Ja heitis selle hinge punetava vilja
keskel kõrbend maad, et sellen soojeneksid inimekäed,
veel hävingulle vastu saadaks töö ja valgusväed,
et lõplikult surm enda võidust siin ei kilja!

Jalg seisahtas, mis olnud ikka käiguks vilgas,
ei erak liigatund, hing ainult naeris merine...
All kisti tükeks inimesüda õnnest verine,
et idaneks taas elu igast veritilgast.

Praegu toodud viiesalmilisest luuletusest võime küll kõike
muud leida, ainult mitte hinge ega ka mõtte suurejoonelist sü-
gavust. Aina kahvatu fraseerimine ning laialivalgud sõnade mäng
ja muud mitte midagi. Sellise ballastiga ongi täidetud umbes
kolmveerand luuletuskogu. Ka järelejäänud osa ei ole kuigi ide-
aalne, kuid neid laule võib siiski mõõta juba teatava kunsti-
mõõdupuuga. Seesuguste luuletustena esinevad „Õõ hinged“,
„Aegade kajan“, „Kodu“, „Saaks naerda naeru“ j. t.

Erni Hiir tahab olla eeskätt kodumaa laulik, „metsade,
laugaste laps“, kes varakevadel „ellu viskund“ ja kellel on ema
süda, isa sooned, „rabade laugaste, metsade heitlik hing“, erga-
vais silmis „laante taguse muinasjutulevad jooned, veren lõõmab
põldude sigitav huum“. Sellise ürglooduse lapsena tunneb ta
eneses pakitsevat armastust nukrutseva kodumaa vastu, ja pateet-
likult laulab ta luuletuses „Ühele lemmikule“:

Armastet naisena nukrutsev kodumaa,
pühitset järvi — naissilmiga leevendet pind,
lähidaim lemmikuist vaevutsev kodumaa¹⁾
ema rõõm — sünnitus — valuna hüüamav muldrind!

Onna „lähidaima lemmiku“ saatust näib veel mitmel ja mit-
mel korral mõlkuvat ta meeles. Ta tahab, et säiliks lemmikus en-
diste aegade mälestuseväärne romantika. Kuid „on moodne sa-
jang, ei muistne aastasada“ ja Hiir peab leppima olukorraga, kui
asustatakse ta „kodu metsikut saart“ ja avatakse „hirseaedade
väravad pärani ulguilma paisuvaile voogudele, pealetungivaile
mõõna ning tõusu hoogudele“. Ta lepibki, ilma et teaks tulijate
lähimaid kavatsusi. Ainult üks soov heljub ta hinges, ja nimelt:

Oo, ainult kui kindlalt mulda toetuks samam,
tuksuks enese süda ja pea veeneten ramm,
olla inimen endan ning vennan teadlik,
parema meelsusega eluseadlik.

1) Harvendused igal pool minu. A. R.

Kuid Hiire huvi ei piirdu üksi kodumaa saatusega, vaid laiendub selle loodusegi peale, kust ta oma lauludele ammutab mõnegi meloodilise motiivi. Mitmeski luuletuses käsitleb ta looduse nähtusi ja maastikke ning nendega seltsivaid meeleolutsemisi. Siin annab ta mõnegi individuaalistliku varjundiga kunstipärase pildi, mis osutuvad väärtuslikumaiks osiks „Lemmiklauludes“. Nii pakub ta luuletuses „Kodu“ järgmist:

Ei lagendikke, välju vabu,
vaid aina nii süнки noid
padrikuid, pidenmmetsi, rägastikke,
mülkaid, laukaid ja rabu,
jõhvikuin, kuluheinan soid
umbjärviga täis soetõlvu ja kalmust,
mätlikke niite roosteveen kui lägastikke
ümber jändrikmandade või leinakaskede salu,
äären palukmarjade kusiratsikrikka palu.

Selles tsitaadis on antud realistlik tõetruu pilt eesti maastikust. Hiir on siin olnud mitmekulgselt leidlik tabama meie metsamaastiku ilmes esikohale tõusvaid objekte. Realistile omase kainuse ja üksikasjalikkusega käsitleb ta oma vaatluseset, otsides temast enesest ta naturaalselt tõelist hinge. Kogu selles üheksarealisel salmis ei ole ainustki verbi, s. t. ainustki vahendit vaatlusobjekti hinge subjektiivseks tõlgendamiseks. Kuid Hiir ei piirdu ainult vaatlusega, kus üksikud esemed räägivad enese eest, vaid tema kujutab ka looduse hinge ja mõnikord isegi kenasti, nagu seda peegeldub järgmisest katkest:

Lumiväljad
hangede kähetet seljad
kuisen sinan.
Kauguste vinan
moodustet kummalik ring —
ikumisev,
humisev,
ähvardavalt hall
nagu kindluse vall.

Siin näeme ka küll maastikumaali — öist lumilagendikku — kuid tajume ta hinge eeskätt juba läbi autori subjektiivsuse, milles „ikumiseb ja humiseb kauguste vinan moodustet kummalik ring“.

Kuid metsade laugaste last Erni Hiirt ei rahulda üksi armastus kodumaa vastu, sigituskuum veri mõjutab temas ka erootilised tundmused. Kodumaa laulude hulgas oli üksikuid luuletusi, mis meeleolurikkad ja seega kunstipärased, kuid asjata otsime neid ta armastuselaulude seeriast. Hiire armastuselaulud on paberlikud, täis võltspaatost ja teatraalseid zheste, olgugi et ta olevat armastanud vaikselt ja heldinult („Olen nii vaikselt ja heldinult armastanud“). Sellest liigist võib tähistada ainult mõni üksik salm, millel pisut hinge ja elamusi. Kõik muu on tasakaalutu, ilma tunde tiheduseta — poos. Näitena olgu siin esitatud Hiire armastuselauludest üksik salm, mis kuulub paremate hulka:

Öö soojusen sume, öö uimavalt sharm
ja hingen hõrk kibelev igatsusvalu.

Nüüd palvelustulen mu tundmuste salu
ja südame altariil leegistet arm.

Hiire luuletuste põhitoon on leplik ja optimismi kajastav. Tema kui „metsade, laugaste laps“ ei armasta heroismi ega ka melanhoolset resignatsiooni. Ta näeks meeleldi üksikute minevikujoonte säilimist oleviku askeldusis, kuid lepib nende kadumise-gagi kui paratamatusega, nagu nägime juba eespool. Ainult üks suur nõue on tal teotsemisest januneva oleviku vastu: inimlikkus. Rohkem seltsimehelikku leplikkust ja humaansust, et kaeblevalt ei kajaks haubitsa laul. Nii hüüab Hiir oma pikemas luuletuses „Legend valgest haubitsast“. Tung rahu ja vennalikkuse poole osutub temas tugevaimaks kõigist maisist kirgedest, isegi „kibelevatest igatsusvaludest“. Ta lausub iseteadvalt:

arm naislik, kirglik ihat õnn veel pole,
hing selgund ihkab endal, inimesoole
kätt vennalist ja südant hoolitseva õel

Hiir alistub kergesfi ümbruse mõjudele, saavutab nendega peagi hea kontakti. Niisugusel hetkel unustab ta kõik elu raskused ja pahed. Siis on tal „libudki õed ja roimarid vennad“, ja

See elu, mis elat, see heliseb,
ja ella nii ilus on silmi säravi
keskel välkuvalt valgustet ristlevi teede.

Lõpuks ei unusta Hiir meie noorpoetide „elutraagikatki“ meelde tuletamata. Nii lausub ta luuletuses „Saaks naerda naeru“:

Kui sigib juure juunior, siis kantakse
see kohe igand õpetusist punut puuri,
seal mineviku konte süüa antakse,
las kasvatab nii kihvu vägevaid ja suuri.

Hiire arusaamise järele on niisugune toimetus ainult selleks, „et üle lüüa teist“. Kuid tema ei luba niimoodi talitada. Ta ajab rinna ette ja lausub „kangelaskult“: „Kui muutuks kõik, ei jagu saadaks meist“. Kuid Hiir on leplik noormees ja temast ei saa noorpoetide „lunastajat kangelast“, nagu tast omal ajal nendele diktaatoritki ei saanud.¹⁾ Juba järgmises salmis vaibub Hiire sõjakus ja ta lepib „punut puuriga“ kui paratamatusega, sest „ei ükski tõde paljasta sind maskimäng“. Ta tunneb enesegi selle „puuri“ kandidaadi olevat ja tõttab kohe vabandama, et „pole veel valmind mu elamistuum“.

Kõik näib heljuvat alles saamisudus ja autor ei aima veel selgesti oma võimiste amplituudi äärpunkte. Sellepärast ei ole ta isegi küllalt teadlik oma „Lemmiklaulude“ suhtes ja küsib skeptiliselt:

Kas valuliselt süümeest helisend akord
või siin see tundmata veel hinge tundmaõpp!

Hiire suurim nõue elu vastu on soov surses naerata („ihk surren naerata, muud elult ju ei palu“). Ent see naer ei pea olema tarduvate huulte viimne liigutus, vaid hoopis midagi muud. Hiir polegi nii piskuga leppija, nagu ta esialgu näib olevat. Ta lausub:

1) „Uudismaa“ 1919.

Saaks naerda naeru, millist hõiskvad laante pead.
Võiks mahutada viha, millen mõirgab meri,
või kanda vaikust, millen mõtisklevad mäed,
ehk näha ilma siis, mil endast jookseb veri. —

Tõesti ilus, kuid suur soov praeguse „Lemmiklaulude“ autori kohta. See naer asub igatahes väljaspool Hiire praeguse kirjanik-isiku silmapiiri. Ta heljub kaugel oaasis ääretute liivahangede taga, millest Hiir peab läbi rändama. Kuid küsitav on, kas suudab metsade, laugaste laps ületada kõrve raskusi ja saabuda sinna oaasi.

10. V. 26.

Arno Raag.

Julius Oengo: Tahkuna. Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1926.
64 lhk. Hind 100 marka.

1921. a. avaldas Julius Oengo luuletuskogu „Ööpäev“, mille arvustus heatahtlikult vastu võttis. See raamat oli mahult alles õige väike ega suutnud anda küllalt täielikku pilti autori ainevallast ega artistlikest võimeist. Oli märgatav saksa ekspressionistide mõju. Ala, mille kujutamine autoril juba selles kogus õnnestus, oli loodus. Tema suhtumine viimasesse oli nägeline. Impressionistlikes loodusmaalides oli domineerimas värvikus.

Luuletuses „Proloog“ määrab ta ära suhtumise oma ainesse:

„ent siiski tahan su indigo keha
ma yõõpa cammiiniga, ookriga
ning tõmmata üle zinoobriga.“

Esimene luuletus tsüklilt „Hommik“ ja kolmas luuletus tsüklist „Õhtu“ osutavad tusedat värvimeelt ja aine omapärast läbitundmist. Üldiselt aga pillerkaaritas Oengo ja lõi nooruse üle-meelikuid värsse kogus „Ööpäev“. Autor oli ülesannet võtnud kergelt ja kunstiliselt kerge oli ka raamat.

Nüüd, viie aasta pärast, on Oengo annud välja teise luuletuskogu — „Tahkuna“. Juba esmakordsel lugemisel tekib mulje, et autor on loomises palju arenenud. Luule on muutunud luuleks, mis meile midagi ütleb. Pole enam mänglenist ega pillerkaaritamist.

Proloogis ütleb luuletaja:

„Need on jämedaid jooni paar
ja mälestusi armetu rida,
mis järele jätnud veel ida
ja manner oma kuivanud suulaega
mu sünnimaast.“

See sünnimaa, millest autor laulab, on — Hiiu-maa. Tugevate joontega maalib ta tsüklis „Hiiu saare etüüdid“ pilte merest, rannamaastikest ja randlasist.

Villem Ridala on meil kõige esimesena laulnud merest ja rannamaastikest. Kuid Oengo luules pole Ridala mõju. Ridala looduseküllurika on diskreetne, liigub tasastes, õrnades meeeloludes, on sealjuures kindlavormiline ja peen. Oengo luule aga on jõuline, dramaatiliselt heitlev, otsekui kindlast vormist välja tikkuv. Drastilise ja värvilise lausega kangastab ta esife sarnaseid õudseid nägemusi mereranna-maastikkudest, kui on luuletuses „Tahkuna“, millest toon alguse:

„Öö on üksik ja külm.
 See on Tahkuna öö
 üle mürgise mere
 vaseroostese saasta.
 Meri sirutab kimaras kere,
 üle lainete sülje
 nihutab naasta
 — ajujää libeda külje.
 Ja on üksik ning külm
 vaseroostene Tahkuna öö.
 Aga hirvitab hääletult
 paagisilm pigutav,
 maale ja merele vilgutav.
 Seda naeru vaid lajatab
 taevast tummalt ning ajujää.“

See on looduse dramaatiline läbitundmine. Tahkuna külm ja õudne öö on üksiku inimese võrdkuju, suure individualisti sümbol, keda põletab üksindus:

„Kires kisendab põletav üksindus, —
 ületulvav on üksiku kirk,
 ning pihid on südame küljes
 ja sooned on klambriteks verele.“

Oengo kujutab lopsakate, naturalistlikkude joontega. Lause on tihe ja varjundirikas, sõnade-tagavara tundmuste ja tajumuste mitmesuguste variantide väljendamisel õige suur. Üksteist lühemat luuletust, mis moodustavad väärtuslikuma osa raamatus, on otsekuu sissejuhatuseks pikemale luuletusele ehk poemile „Sooniku Simmu“. „Hiiu saare etüüdid“ on autor maalinud miljöös, õhkkonna, mille tagaseinal esineb Sooniku Simmu armastusedraam.

„Sooniku Simmu — santlaager, lurjus,
 kõrtside vestja ning laulude looja,
 kaakleja, kiskleja, kahakus võitja,
 endine meremees kaugesõitja, —“

on noorpõlves välismaal viibides armastanud ilusat Sandrat, kes on ettekandja ühes sadamalinnas lokaalis. Kauged laevasõidud aga on merimehe viinud armukesest eemale. Simmu ühe järjekordse äraoleku ajal on rikas rootslane Arne Berg Sandra ära meelitanud ja hiljemini heitnud uuditsale. Meelt heites on Sandra hakanud uuditsatüdrukaks. Tagasi jõudnud Simmule selgub neiu traagiline saatus, ja see murrab ka tema. Simmusest saab nüüd joomar, „kõrtside vestja ning laulude looja“, kes viinaga parandab oma südamehaavu.

Me kohtamegi Simmut, kui ta peab parajasti joomingut. Joobnud peas viirastuvad mälestused Sandrast ja vana merimees muutub sentimentaalseks. Kuid nüüd juhtub, et salk merehädalisi tuleb kõrtsi, ja teiste seast tunneb Simmu ära Arne Bergi, oma armukese võrgutaja. Draama jõuab haripunktile. Meeletu kättemaksu iha tõuseb Simmus ja ta tormab, nuga peos, Arne Bergi kallale. Kuid selle ette jõudes näeb ta, et Arne Berg on vana, elust vintsutatud mees. Kolmkümmend aastat on sündmusest möödas

ja ta leiab, et kättemaksul pole enam mõtet. Ükski tormab Simmu merele, istub aerudeta paati ning hukkub lainetes.

See on üdini romantiline lugu, kuid naturalistlikult maalitud. Dünaamika, hoog ja kohati elavad dramaatilised tõuked päästavad selle poemi. Muidu on ta liiga amorfne oma vaba's värsis. Kindlas värsivormis oleks see poem avaldanud suuremat mõju.

Psühholoogiliselt ei suuda Oengo Simmu romaani täiesti usutavalt edasi anda. Kas ei ole selles süüdi see liiga õones-romantiline sündmustik? Pealegi on tõelik draama sündinud minevikus, autor refereerib vaid seda. Nii jääb ta ikkagi ainult „kenaks looks“, mis lugejat kisub kaasa ja on meeleoluliselt huvitav, kuid ei sisalda eneses suuremaid kunstilisi väärtusi. Kõige õnnestunumaks tuleb pidada raamatu esimest osa „Hiu saare etüüdid“. Need luuletused osutavad, et Oengul on omapärasust ja individuaalset stiili.

Ilmar Reiman.

Mõni sõna vastuseks A. Roolpuule.¹⁾

Kuigi A. Roolpuu tahab s. a. „Eesti Kirjanduse“ I. nr. oma arvustuses minu luuletuskogu „Heliseva vaikuse“ üle näiliselt asjalik olla, on ta ometi teinud mõnes suhtes liigagi kaugele minevaid järeldusi, mis pärast lubatagu siinkohal mõni ääremärkus esitada.

A. Roolpuu kõrvutab 58. lk. minu lauset „Ah, elada on hää, nii hää“ M. Underi stroofiga „Ah, elada on imeliselt hää“, mis leidub hoopis teisesisulises luuletuses, ja teeb siis „tabava“ järelduse, et see olevat „juba täielik plagiaat“.

A. Roolpuu meetodi järele käies peaksime ütleva, et H. Visnapuu on plagieerinud A. Haavat, sest tal leidub lause „Nägin und või oli ilmsi“ (Käoorvik, lk. 45), kuna A. Haava on laulnud omal ajal „Oli ilmsi see või unes“ (Oh ma isegi ei tea). Ning A. Adson on tingimata plagieerinud kas A. Haavat või H. Visnapuud, sest ka temal leidub õnnetuseks lause „Kas olli no ilmsi vai näi toda unen“ (Vana laul — „Looming“ nr. 8, 1925).

Samuti peaksime konstateerima plagiaati A. Allel, sest tal on lause „ei tule und, ei tule und“ (Üksinduse saartele, lk. 55), kuna G. Suits laulab juba „Tuulemaas“: „ei saa und, ei saa und.“ Sel puhul langeks kahtlustuse alla ka J. Kärner, sest temal on „Lõikuskuus“ luuletus „Ei ole und“.

Need paar näidet on täiesti juhuslikud, kuid ma olen veendunud, et tehes pealiskaudsetki statistikat leiaksime vist küll nii iga proosa- kirjaniku kui luuletaja toodangus lauseid, mis täiesti või peaaegu sarnased mõne teise kirjaniku omadega. Ent nende üksikute, iseenesest täiesti tühiste ja mittemidagiütlevate lausete varal, mis leiduvad täiesti erisisulistes toodetes, tulla rääkima mingisugusest „plagiaadist“, oleks igatahes liialdus.

K. Aben.

1) Avaldamine ruumipuudusel viibinud.

„E. K.“ toim.

Killud ja dokumendid.

Eesti põllumeesteseltside saadikute koosolek 25. V. 1876
Viljandis.

Koopia ¹⁾.

Eesti Põllumeeste Seltside saadikute protokoll.
Viljandis, sel' 25-mal Mail 1876.

Viljandi Eesti põllumeeste seltsis olivad koos:

Pärnu Eesti põllumeeste seltsi saadikud:

1) C. R. Jakobson, pärisooha omanik; 2) Mart Tampuu, pärisooha omanik.

Viljandi Eesti põllumeeste seltsi saadikud:

1) J. Jung, koolmeister; 2) J. Zwiebelberg, mõisnik; 3) J. Adamson,

koolmeister; 4) P. Lensin, mõisa rentnik; 5) Hain Henno, talu rentnik;

6) T. Auksmann, koolmeister.

Tartu Eesti põllumeeste seltsi saadikud: 1) Mart Mitt, pärisooha omanik; 2) J. Kuus, talu rentnik; 3) Hans Laur, pärisooha omanik.

Võru Eesti põllumeeste seltsi saadikud: 1) J. Erlemaan, kihelkonna koolmeister; 2) Juh. Leppik, koolm.; 3) H. Kann, valla kirjutaja; 4) J. Võõbus, koolm.; 5) Kusta Muld, koolm.

Kõige pealt valitsesivad saadikud oma nõuupidamiste juhatajaks: C. R. Jakobsoni, ja kirjutajaks T. Auksmanni.

Seltsi juhataja C. R. Jakobson tuletas seltside saadikutele meele, et nad oma seltsidest nimelt sellepärast seie olivad kogu saadetud, et selle üle nõuu pidada, kuidas seltside elu kõige enam võiks edeneda ja seltsid meie põllumeestele kõige enam kasu saata. Pitka läbirääkimiste ja nõuupidamiste järele tegi saadikute kogu ühest suust kõik järelnimetatud punktid kindlaks otsuseks:

1) Meie seltsid peavad aastas vähem koos käima, kui seiemaale, sest sageda kooskäimiste läbi läheb kaugel oleja liigetel kokkutulemine raskeks; ka võib mõnikord tulla, et kõnepidajaid ei ole, mis läbi kaugelt käijad ära saavad tüdindatud. Saadikud arvasivad heaks ja tegivad seltsidele kohuseks, aastas paljalt 6 kunni 8 korda koos käia.

2) Kasulik saaks olema, kui maal ka kooskäimisi saaks peetama, kus seltsi-liigetel kergem on, võõraid sisse tua ja seltsi-liigete hulka kasvatada, kuidas seda Pärnu seltsi juures juba ära nähtud. Vahetundidel võib muusika mäng kuuljate meelt jahutada.

3) Seltsi tööst ja tallitusest tulevad aegamööda veiksed raamatud välja anda, kus mõned tähtjamad kõned ja nõuupidamised sees. Tähtjamatest seltsi koosolemistest tuleb aealehtedes kirjutada.

4) Seltsi-liigetele tulevad kutsekirjad kätte saata, mil' selts kogu tuleb ja kus programm peal seisab see üle, mis käsile tahetakse võtta.

5) Seltsidel tuleb selle eest hoolt kanda, et nende kassa suurendatud saaks, olgu teatre mängu ehk laulu kontsertite teel, sest et rikkas kassa seltsi elu põhi ja jõuu kosutaja on.

6) Seltsi kassaraha tuleb seltsi kasuks sell' kombel kasulikult pruukida, et kasulikuid põllutöö riistu ehk seemne-vilja suurema hulga kaupa osta, mis läbi neid palju odavamalt kätte võib saada, siis neid seltsi-liigetele selle odavama hinna eest müä ehk laenu peale välja anda, kunni liikmel võimalik seda ära tasuda, kus siis aga 6 protsenti aastas

1) T. E. Põllum. Seltsi arhiivis. Algusest lõpuni C. R. Jakobson käega kirjutatud.

võla intressi tuleks maksa, et seltsi kassale võlgu antud summadest kahju ei saaks ja raha iga nagu intressi peal oleks.

7) Kõik Eesti põllumeeste seltsid valitsevad ühe seltsi omale ees-seltsiks ehk eeskohaks, ja nimelt järel seisva punktide pärast:

a) Eeskoht tellib kõik seemned ja põlluriistad, sest mida suurem tellimine on, seda odavamalt võib neid saada.

b) Eeskoht palub riigi valitsuse poolt üksiku seltsidele abi.

d) Asjad, mis terve Eesti põllumeeste seisuse ja talituste kohta puuduvad, lähevad enne otsuse tegemist eeskoha käte, kust nad kõikide seltsidele läbi rääkida saadetakse, ning pärast katsub eeskoht neid otsusi ühendada.

e) Eeskoht annab teed ete, kuidas statistiku teadusi ühe plaani järele kogutakse, n. n. e.

7) Eeskohaks sai ühest suust Pärnu Eesti põllumeeste selts valitsetud ja nimelt kolme aasta peale.

Kõikide saadikute allkirjad.

Et eesseisva Kopia pärisprotokolliga ühte läheb, tunnistab

C. R. Jacobson

Viliandi Eesti põllumeeste seltsi president.

Mart Miti elulugu ¹⁾.

Mart (Märt) Mihkli poeg Mitt sündis 19. oktoobril 1833. a. (v. kal.) Pulleritsu koolimajas Holstre valla esimese koolmeistri pojana. Isalt sai

ta õpetust kirjutamises, arvutamises ja maateaduses. Koolieas tutvus Paistu õpet. Maurachi abil selleaegse eestikeelse kirjandusega. 18 ja 19 aasta vanaduses pidas Mart Holstre Pirmastu koolis isa asemel kooli-

1) Kadunu oma ja ta poja Karl M. andmetel.

õpetaja-ametit. 1853. a. asus ta isaga Tartumaale Kirepi valda Teedla k. Tammejaani talusse. Läks 1856. a. Valguta v. Telga tallu koduväiks. 1857. a. sai ta Vastse-Nõo mõisa aidameheks ja oli hiljemini sealsamas 8 aastat valitsejaks. 1865. a. kolis ta Nõost Võrumaale Veskimõisa karjamõisa ja 1868. a. Tamme v. Kiltre päristalusse. Siin pidas M. ka Tamme mõisavalitsuse ja mõisapolitsei ametit 3 a. ja oli Kanepi kirikukonvendi saadikuks. Tegi 1864. a. Nõos Aleksandri kooli asutamise mõtte heaks tööd ja oli hiljemini Aleks. kooli Kanepi abikomitee juhataja; võttis Adam Petersoni nimega ühendatud liikumisest osa. Oli m. s. Tartu Eesti Põllum. Seltsi asutajate hulgas. 1873. a. oli M. ühes C. R. Jakobsoniga Tartu E. Põll. Seltsi abiesimeheks ja 9 aastat (1874. a. lõpust kuni 1883. a. lõpuni) sama seltsi esimeheks. — Sel ajal oli ta 4 a. Võrumaa Põllum. S. „juhatus ametis“, nagu ta ise kirjutab¹⁾. Valiti esimeheametist tagasiastumisel Tartu E. P. S-i aupresidentiks. Pooldas Krimmi Kuntaugani mõisa ostmist ja käis paosoleku ajal seda mõisat vaatamas. 1880. a. oli Mitt Aleksander II-le E. Põllum. S-i poolt tänu- ja õnnesoovi-kirja viimas ja 1881. a. märgukirja viijate seas. 1881. a. käis Mitt ühes A. Didoga T. E. P. Seltsi saadikuna Riias väikepõllumeeste hädade selgitamiseks peetud kongressil ja esitas seal mitmed teo-orjuse kontrahid. Sattus kõige selle tagajärjel ja C. R. Jakobsoni agarama poolehoidjana kodumaa võimumeeste viha alla ja oli mõni aeg paos. Senaator Manassein lõpetas M. tagakiusamise. — Peale Jakobsoni surma tõmbus avalikust elust tagasi. Suri 12. juulil 1912 (v. kal.). Maetud Kambjas.

Revisiooni protokoll²⁾.

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asjus üles võetud augusti kuul 1895.

Seltsi asjade revideerimine käib tavaliselt ainult viimse möödä-läinud aasta kohta. Et Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asjad ju mõnda aega revideerimata olivad ja et ta paberitest raske on õiget pilti saada, püüvad allnimetatud revidendid mitme aasta asjad läbi vaatama ja järg-mised punktid ülesse tähendama.

1. Inventari raamatu järele on Seltsil 22 asja. Nendest puu-duvad neli puupinki ja küsimuse kasti võti. Kas endise Kirjameeste Seltsi majas olevad pingid ja toolid T. E. Põll. Seltsi omandus on ehk ei, seda ei tea keegi ütelda. Asja kõrval on Seltsil ka mõnedest raamatutest palju eksemplarisid, mis ära tuleks müia.

2. Raamatukogus on 330 raamatut. Neid ei ole aga, nagu laenu nimekirjast näha, sugugi tarvitatud. Ainult paar raamatut on lugeda võetud, ja needgi tagasi toomata jäetud. Raamatutest puuduvad Nr. 36 (kaks viimast köidet), 81, 82, 83, 129, 130, 142 ja „Põllumehe“ 1895 ilmunud numbrid.

3. Kirjakogu on ainult osalt korras. Sissetulnud kirjad sei-savad a. 1870—1880 korralikult kaante vahel. Pärast seda tulnud kirjad on segamini ja, nende paljuse järele arvata, ainult osalt olemas. Et nende nimekiri puudub, ei või teada saada, mis neist nimelt puuduvad. Väljasaadetud kirjade nimekiri käib a. 1882—1891. Missuguseid kirju Selts päle selle saatnud ja saanud, seda ei saa teada.

1) C. R. Jakobsoni kirja järele 3. VII. 1876: „Tartu ja Võru Eesti põllumeesteseltside president“, v. E. Kirjand. 1906, lhk. 178.

2) A. Grenzsteini kirjutatud. T. E. Põllum. Seltsi arhiivis.

4. Seltsi liikmete nimekiri puudub a. 1891—1895. Kui palju liikmeid sel ajal Seltsil olnud, kas nad liikmeraha maksnud ja kas see täielikult kassaraamatusse kirjutatud ehk ei, selle üle ei või aru anda.

5. Protokollid raamat ei täida igati põhjuskirja nõudmist. Selle nõudmise järele kinnitab eestseisus ja kolm Seltsi liiget protokollid. 1893 on ainult president ja kirjatõimetaja, säält edasi tänini ainult esimees oma nime protokollide alla kirjutatud. Kuidas mitmed teadjad ütlevad, on viimased protokollid kaua pärast koosolekuid presidendi poolt sisse kirjutatud, millede sisu mitte ikka koosoleku arupidamistega ei pidavat kokku käima.

6. Kui täielikult kassaraamat kirjutatud, on raske ütelda, sest et teised tarvilised paberid osalt puuduvad. 1890 on ülema lubaga Valgas isearalise raamatuga Seltsi väljanäituse hääks raha korjatud ja rbl. kop. 1) kokku saadud. See summa puudub kassaraamatust. Valga väljanäitusel 1893 on ainult piletite eest 985 rbl. 35 kop. sisse tulnud ja Valga linnaamet on 50 rbl. kinkinud. Väljanäitusel on aga ka teisi sissetulekuid olnud, nagu buffetite maks ja väljanäitajate platsimaks; kuid sellest ei seisa midagi kassaraamatus. Üleüldse seisab 1893 aasta kassaraamatus ainult kaks rida sissetulekuid, praegu nimetatud piletite raha ja Valga linna kingitus. Liikme rahast ei seisa kopikatgi kassaraamatus. Ka president ise ei ole aastast 1886 liikmeraha maksnud, ehk küll põhjuskirja järele ainult need Seltsi liikmed on, kes liikmeraha ära on tasunud. Väljaminekud on väga üleüldiste nimede all raamatus, nagu näit. 219 rbl. komitee ja söidu kulud. Kviitungisid ei ole, need olla ära põletatud. Väljanäituse 1890. a. sissetulek on kassaraamatus ainult ühes summas. Tartu linnaäritus 1890 puudub. Aastast 1891—95 on 1271 rbl. 78 kop. sisse tulnud ja 1041 rbl. 47 kop. välja läinud, nii et praegu 230 rbl. 31 kop. kassas seisab, mis kassameistri hr. Araku juures on.

7. Auuhindade asi ei ole kõigiti korras. Mitmete auuhinnad mõistetud, aga nad ei ole neid kätte saanud, nimelt: 1) Johan Borkmann Kirepist Nõo (1886) väljanäitusest ministeriumi hõbeauraha; 2) Katalsepp Karl Lepik Viljandist Tartu väljanäitusest ministeriumi hõbeauraha; 3) Johan Lilienkampf Tähtverest ministeriumi brongsaauraha; 4) neiu Anna Wühner Keerimõisast heegeldatud töö eest Nõo väljanäitusest 1886 I. auuhind Keiserl. Ökonomia Sotsioteedi brongsaauraha. Selle vastu on neid olemas, kellele Selts auuhindasid ei ole mõistnud, kes aga siiski auuhindasid on saanud, nagu 1895 I. kaupmees hr. E(lmar) G(rohs) turbalõikamise masina eest Sotsioteedi hõbeauraha (Postimees Nr. 194), ja 2. hotellipidaja hr. Neumann, kellele president hr. J. Tülk omalt poolt, aga Seltsi nimelt Ökonomia Sotsioteedi hõbeauraha olla andnud ja Seltsi rahaga maksnud. Tänavusest väljanäitusest puuduvad kaks brongsaauraha. Ka puudub nimekiri kätteantud aurahadest. Mitmetel tänavustel auuhindade kaaskirjadel puudub auuhinna komisiooni juhataja allkiri, kuna hr. D. Schmidt, kes Seltsi liige ei ole, nad alla on kirjutatud.

8. Tänavu aasta väljanäituse buffetite eest on 25 rubla alles saamata.

9. Revidendid juhatavad Seltsi tähelepaneku ühe protokollid pääle, mida endine president hr. Tülk kirjutatud ja oma allkirjaga kinnitanud. See protokoll käib 7 dets. 1894 peetud Seltsi koosoleku kohta ja tõstab presidendi poolt ühe Seltsi liikme pääle tumeda kaebtuse, mida selguseta ei võiks jätta.

1) Summad puuduvad.

10. Uleüldse tuleb ütelda, et Selts viimasel ajal vähe on tööd teinud. Vahete vahel ei ole tal niigi palju liikmeid olnud, et nende arv eestseisuseks oleks ulatanud. Koosolekuid on vähe, kõnesid vee vähem peetud ja isegi põhjuskirjas ette määratud valimised, revisionid jne. ei ole õigel viisil ja ajal ära toimetatud. Pea kõik vastutamine seisab sellepolest endise presidendi hr. J. Tülgi õladel, kes väga avarates volipiirides Seltsi asju ajas, kuna teised Seltsi liikmed aruldase lahkusega seda talle on lubanud.

Seltsi poolt valitud revidendid

A. Grenzstein.
J. Karlson.
K. Luha.

Tartus, 31 augustil 1895.

Veel kord „Tallinna nimest“.

Olen varemil aastail nii mõndagi kirjutust Tallinna nime kohta lugenud, kuid ei mäleta, et üheski neist oleks meie pealinna vanemat nime, mis praegu veel rahvasuus elab, niisugusena tõsitatud. Viimasel ajal ei olnud mul võimalik kirjanduslikke uudiseid tarvilikult jälgida. Peaks siin selle kohta midagi olema ilmunud, siis ei ole see ju veel õnnetus, kui ka teiselt poolt selles asjas sõna võetakse.

Ma mõtlen siin Põhja-Eestis tarvitusel olevat Tallinna nimetust „linn“. Järvamaa kohta tõsitasin ma selle tarvitamist juba 1913. a. kogutud ja Eesti Kirjanduse Seltsile osalt äraantud murdesõnade kogus. Olen seda nimetust ka Harjus kuulnud inimeselt, kelle sünnipaik Jõgeval. Läänemaa kohta tõsitas Tallinna „linn'a“ nime „Postimees“ 2. III. 1925 nr. 60 lhk. 3 kirjutuses „Kuidas Virtsus elatakse“. Kuuldavasti nimetatavat T-at ka muudes maakondades lihtsalt linnaks. Oleks soovitatav selgusele jõuda, kui laialt see vana nimetus on säilinud. Vahest on „E. Kirj.“ lugejad nii lahked ja aitavad seda teostada.

Mina isiklikult olen kindunud, et „linn“ on meie pealinna vanem nimetus rahva suus, olles liitunud eessilbiga „Tal“ ja esinedes juba „Lindanissa's“. Ei pea mitte arvama, et siin linna küla vastandina tarvitatakse. Linn on antud korral nomen proprium — pärisnimi, nagu urbs Rooma jaoks.

Järvas kui ka Läänes (peaasjalikult vanema põlve rahva seas) on Tallinna lihtsalt linn, kuna teisi kodumaa linnu nende nimega tähendatakse. „Käisin linnas, tarvis siga linna viia, tarvis linnast soola tuua“ jne. Siin on linna all ikka Tallinna mõeldud. „Kas ei ole lähem siga Paines maha müüa?“ — „Ei, linnas saab 2 kop. nœla pealt rohkem ja sool on odavam; aega tööde vahepeal on.“ — Aga: käisin Narvas, Rakveres jne. Tõin Pärnust silku, viisin linad Viljandi. Vanas rahvalaulus laulab Järva nekrut: ... „läksin linn a loosi peale“ ... Edasi on kõne Toompeast. Järjelikult on linna all mõeldud Tallinna. Kõneldakse muidugi ka: Tallinna, Narva linn jne., isegi Tallinna linn. Aga kui (vanem) maamees ainult „linnast“, „linna teekonnast“ jne. räägib, siis ei ole kellelgi kohalikul elanikul kahtlust, et siin jutt on Tallinnast. Kõneldakse peale, kas siis Paide, Pärnu j. t. ei ole linnad, vastati ikka, et meil on üks ainus linn, olgugi et teisi ka linnadeks hüütakse. Noorem põlv, kellele see imelik näib, arvab, et vahetegemine sünnib linnade suuruse pärast. Muidugi on see arvamine ekslik.

Hääldamise kohta pean tähendama, et Järvas sõna „linn“ ainult nooremate ja kirjaoskajate suus puhtana l—i—n—n kõlab, vanade inimeste suus aga veidi teisiti. Ei usaldanud teda omal ajal lõplikult ei litn, lidn ega lind transkribeerida; kõlas pea nii, pea teisiti. Ja läksid sa linna küsima, siis tuli ka linn kuuldavale. Litn (lidn), lind libises ikka ainult vaba jutu sekka.

Märgiksin siin veel tõsiasju ära, mis mulle peale 1913. a. rännakut teatavaks said.

Ühissoomes olid linn'al kujud: vadja lidna, vepsa l'idn, pl. l'idnad, eesti litn (Hupel, minu tähelep.). „Meij' Jummal on üks kindel lind“ (= Burg; 17. aastas. kesk., Rosenpl. Beitr. XVIII, 27). Stahl'il on lind, lindast ja linnast. Kuid alles hiljuti, nagu öeldud, kõneldi Eestis veel lind ja litn (lidn).

Siit jõuame Lindanisse (Lindanas'i, -nes'i) juurde. Selle sõna viimane silp (näs ehk nes = Nase, nez, носъ?) leidub ka nimes: Domesnäs, Fornäs — Fareness, Asnäs, Dungeness, Sheerness, Shellness, Weisnäs, Foulness, The Ness (Näs), Orford Ness, Gris Ness jne., vahest ka meie Nais-saar'es.

Et linn ainult läänesoomlaste juures esineb, siis tuleks uurijal ka teisi Skandinaavia mõju piirkonnas leiduvaid nimesid, näit. Dublin, Berlin (Berolin) silmas pidades, vahest ka meie Vellin — Fellin'i (1210 Viliende, 1222 Vellin, 1250 Velin & Welin, 1291/1467 Vellyn & Vellyen, 1551 Vellyn, 1565 fellinn & Fellin. 1622 Felin & Fellyn, 1690 Felyn), muidugi ka Skandinaavias umbes 60⁰ p. l. ja 16⁰ l. p. (Pulkovo) leiduvat Lindesnäs'i ja Norra lõunapoolset punkti (Skagerraki sissekäigu juurest umbes 58⁰ p. l. all; maanina ja tuletorn) Lindesnäs'i (1294. a. Lydendenes. — Vene Леденецъ tuletab Lindesnäs'i meelde. Sellepärast ei oleks üleliigne tähendada, et see vene rahvalauludes esinev nimi (Леденецъ у моря Виренскаго) meie Lindanisset näib märkivat. Kiievi tsükluses tuleb rikas poiss Соловей Будимировичъ „изъ Веденицкой (vendide?) земли города Леденеца“ Dnjepr'i jõge mõõda alla Kiievi vürstikotta kosja. Vahest on ka siin meie Tallinnast jutt. Lindanisse oli ju rikas kaubalinn. — Ledenitz ja Lednitz tuleb ka Kesk-Euroopas (Böömimaal) ette ja näib Skandinaavia ja Eesti kaudu Venemaale ulatuvat (Vjätka kub. Леденцовъ ja Леденцовской). Kuivõrt lind-tüvega kohanimed Kesk-Euroopas, Volga haru Linda j. m. antud korral tähelepanu väärisksid, jääks keeleteadlase otsustada, kes selgituse soetamisega meie parema tänu ära teeniks.

A. Kruusberg.

- Pierre Loti: **Islandi kalur.** Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Peet Vallak. Autori pildiga. 178 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- J. W. Goethe: **Noore Wertheri kannatused.** Tõlkinud Jaan Kärner. Autori pildiga, 132 lhk. Hind 150 m., kalingorkõites 310 m.
- Fr. Schiller: **Röövlid.** Tõlkinud J. Kärner. 168 lhk. Hind 120 m.
- " " **Wilhelm Tell.** Tõlkinud J. Kärner. 144 lhk. Hind 100 mk. Mõlemad teosed koos ilukõites 390 m., kalingorkõites 420 mk.
- G. B. Shaw: **Inimene ja üliinimene.** Komöödia ja filosoofia. Tõlkinud Ants Oras. 304 lhk. Hind 275 m., kalingorkõites 435 m.
- A. Kivi: **Seitse venda.** Tõlkinud Fr. Tuglas. 42 pildiga. 482 lhk. Hind 350 m., kalingorkõites 510 m.
- Juhani Aho: **Vaikne meri (Laastud).** Tõlkinud Fr. Tuglas. 122 lhk. Hind 100 m., ilukõites 150 m.
- Eino Leino: **Helkalaulud.** Tõlkinud Aug. Anni. 80 lhk. Hind 60 m., kõvas kõites 110 m., ilukõites 220 m.
- E. Sillanpää: **Vaga viletsus.** Tõlkinud Aug. Anni. 202 lhk. Hind 175 m., ilukõites 240 m.
- A. Järnefelt: **Isamaa.** Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Gustav Suits. Autori pildiga. 184 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 mk.

C. Noorsoo jutukirjastik.

- Edda.** Kogu vana-islandi jumalate- ja kangelaslugusid. Ümber jutustanud J. Kärner. 28 pildiga. 168 lhk. Hind 150 m., ilukõites 330 m., kalingorkõites 360 m.
- M. Cervantes: **Don Quijote.** Tõlkinud G. Peet. 86 pildiga. 258 lhk. Hind 250 m., kalingorkõites 430 m.
- Jules Verne: **80-ne päevaga ümber maailma.** Tõlkinud O. Treu. 54 pildiga. 272 lhk. Hind 220 m., kalingorkõites 380 m.
- E. T. A. Hoffmann: **Aamissepa-meister Martin ja tema sellid.** Tõlkinud Ants Oras. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 230 m.
- W. Bonsels: **Mesilane Maaja.** Tõlkinud Richard Roht. 17 E. Järv'e illustratsiooni. 160 lhk. Hind 120 m., ilukõites 170 m.
- Z. Topelius: **Velskeri jutustused, I lugu: Kuninga sörmus.** Tõlkinud E. Raudsepp. 13 pildiga. 122 lhk. Hind 90 m.
- " " **Velskeri jutustused, II lugu: Mõök ja ader, ja III lugu: Tuli ja vesi.** Tõlkinud S. Holberg. 216 lhk. 21 pildiga. Hind 200 m.
- " " **I, II ja III lugu koos kalingorkõites 450 m.**
- Suonio (J. Krohn): **Kuu jutustused.** Tõlk. Julie Rõks. 12 Nat. Mey illustratsiooni. 56 lhk. H. 40 m., ilukõites 190 m., kalingork. 220 m.

D. Lastekirjastik.

- D. N. Mamin-Sibirjak. **Kasupoeg.** Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Kuus juttu lastele ja noorsoole 28 pildiga, neist 6 mitmevärvilist. 100 lhk. Hind 180 m., ilukõites 230 m.
- " " **Kangekaelne sikk.** Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Viis juttu lastele ja noorsoole 25 pildiga, neist 5 mitmevärvilist. 84 lhk. Hind 150 m., ilukõites 200 m.

E. Öpperaamatud.

- Hans Kraus: **Eesti ajaloo lugemik I.** 232 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- J. Jõgever: **Eesti muinasjutud koolidele.** 296 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 390 m.
- L. Kettunen: **Lauseliikmed eesti keeles.** 112 lhk. Hind 125 m., kalingorkõites 285 m.

F. Sõnastikud.

- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat.** I köide A-M, II parandatud ja täiendatud trükk. 590 lhk. Hind 400 m., nahkkõites 560 m.

- Dr. F. J. Wiedemann: **Eesti-Saksa sõnaraamat.** Kolmas muutmatu trükk. 908 lhk. Hind 1350 m., nahkköites 1600 m.
Matemaatika-sõnastik. Kolmas täiendatud ja parandatud trükk. 68 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.
 Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina- eestikeelne sõnastik.** 48 lhk. Hind 35 m., kalingorköites 195 m.

G. Mitmesugused.

- Eesti — maa — rahvas — kultuur.** 105 iseseisvat artiklit 88 autorilt, 446 illustratsiooniga. 1276 lhk. suures kaustas. Hind nahkköites 2500 m. (Pealaos).
 J. Soots: **Eesti vabadussõda 1918—1920.** 22 kolmevärvilise kaardiga, 44 lhk. suures kaustas. Hind 90 m. (Pealaos).
Tartumaa, I osa maakondi kirjeldavast koguteosest „EESTI“. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus 231 pildi ja 19 kaardiga, 756 lhk. Hind 750 m., nahkköites 1000 m.
Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. 6 illustratsiooniga. 32 lhk. Hind 25 m., kalingorköit. 185 m.
 Balthasar Russow: **Liivimaa kroonika.** Tõlkinud K. Leetberg. I anne: 112 lhk., hind 60 m.; II anne: 176 lhk., hind 110 m., mõlemad anded koos kalingorköites 230 m.
 O Sild: **Eestlaste vabaduse järkjärguline kokkuvarisemine keskajal.** 56 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.
 A. Jürgenstein: **Carl Robert Jakobsoni elu ja töö.** 9 illustratsiooniga, 116 lhk. Hind 130 m., kalingorköites 290 m.
Koidula ja Almbergi kirjavahetus. Trükki toimetanud Aug. Anni. 122 lhk. Hind 125 m., kalingorköites 285 m.
 V. Ridala: **Ernst Enno.** Essee. Autori pildiga. 26 lhk. Hind 40 m.
 A. Saareste: **Eesti, eestlased ja eesti keel.** 1 kaardiga, 28 lhk. H. 30 m.
Eesti rahvalaulud I. Dr. Jakob Hurt'i ja teiste kogudest. 12 kaardi ning 10 eessõna ja artikliga. 562 lhk. suures kaustas. Hind 650 m., nahkköites 825 m.
 K. Krohn: **Soome-Eesti vanast rahvalaulust.** 88 lhk. Hind 60 m., kalingorköites 220 m.
 K. E. Sõöt: **Rahva lauluvara.** Kogu üldiselt lauldavaid laule. 192 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 170 m.
 Joh. Aavik: **Puudused uuemas eesti luules.** 172 lhk. Hind 75 m., kalingorköites 235 m.
 „**Uleskute ja juhatus** Eesti rahvakeele sõnade korjamiseks. 20 lhk. Hind 15 m.
 A. Anni: **Meie kirjanduskultuurist ja kirjastusoludest.** 32 lhk. H. 35 m.
 Th. Zielinski: **Vana-kreeka kirjandus I.** Iseseisvuse ajajärk. Tõlkinud Linda Metslang, eessõna kirjutanud Pärtel Bauman. 29 pildiga, 212 lhk. Hind 300 m., kalingorköites 460 m.
 K. Ramul: **Ihu ja hing.** Psühholoogilised loengud. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 230 m.
 Jules Payot: **Tahte kasvatamine.** Tõlkinud Alfred Koort. 220 lhk. Hind 240 m., kalingorköites 400 m.
 Elis Strömrgren: **Astronoomilised miniatüürid.** Tõlkinud G. Peet. 13 illustratsiooniga. 72 lhk. Hind 90 m., kalingorköites 250 m.
 Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral XIII (1918/19), XIV (1920), XV (1921), XVI (1922), XVII (1923) ja XVIII (1924) à 360 m. aastakäik, nahkköites 520 m., ning XIX (1925) aastakäik 500 m., nahkköites 660 m. Tellimishind 1926. aastal on 400 m. Üksikud numbrid 1906. aastast peale à 30 m.
 Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud: I—IV, VI, VII, IX ja X à 50 m.

Praegu trükis:

Walter Scott: Ivanhoe.	Eesti õigekeelsuse - sõnaraamat
Juhani Aho: Panu.	II pool.
„ Võrumaa “, II osa koguteos. „Eesti“.	A. Kruusberg: Tartu Eesti Põllu-
Eesti rahvaviisid.	meeste Seltsi algpäevilt.
Kodumaa õistaimed.	Koidula kirjad omakseile.